

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 82. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-hcaeeventyr06val-shoot-idm139779802693152/facsimile.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

IV: ÆNDRINGER TYPOLOGISK

Ortografi

Vokalisme

Indlyds-e tilføjet (epentese) eller bortfaldet (synkope)

I 131 *taknemlig*: DO XXIII 647 har ikke slet så tidlige *exx*; MO kun *-nemme*; RO begge former; II 202 *Segigarn*: MO og HR *Seil-*, DO XVIII 939: ofte *Segl-*, *Segel-*, RO *Segl-*. D genindfører *Segl-*; V 53 *Seirsglæde*: MO¹ tager udtrykkelig afstand fra *Seir-* især pga. komposita. – I 119 *Angest*: både subst. og adj. nærmest tendens > *Angst* (som HR), senere atter konservativt > *Angest*. MO¹ s.v. *Angest*: man træffer jævnlig *Angst*, men især af metriske grunde; IV 55 *Stoøet*: således MO, men *Svoøi* både før og efter A (således HR). – Hertil kan regnes varianterne *lidt* og *lidsi*, der (ofte med *L-*) ses vikle i app. til IV 63 *Jeg selv ved kun Lidet af vor egen Religion* og 82 *I hvor Lidt de haardt*; af MO² fremgår, at *lidet* er ubrugeligt i tale, mens der er vaklen i en række funktioner i skriftsproget.

Udlyds-e tilføjet (paragoge) eller bortfaldet (apokope)

III 68 *Legems*, III 107 og IV 16 *Billed*, IV 204: *Heived*: MO dobbeltformer *+/e* af de to første, men ikke af *Heived*; II 35 *Madam(men)* > *Madame(n)*: MO¹ +, MO² udførligt om *Madame* > *Fru* i dauden; DO XIII 732: forfranskningen skal kompensere ordets deklassering netop o. 1850; I 38 *Himmerig*: MO: forkortes hyppigt i tale og skrift; DO VIII 132: *-rige* højere stål; andetsteds i eventyrene kan findes *-rige* > *-rig*; I 146 *hundred*, III 64 *tusind*: MO *-del/-d*; tendens til *-de*, men IV 50 atter *-d*. V 169 *Hundesteil* **krO** > *Hundesteile* A: DO VIII 678: nu lidt brugeligt. – II 81 *Sverrige*, II 121 *Frankerige*: MO *-rige* s.v. *Svensk*, *Fransk*; variabelt II 236; III 69 *Omgæde*: MO *-d*.

Åbning, lukning

V 20 *Immer* > *Emmer*: *Immer* fynsk, se DO IX 163 m. henv.; I 49 *Pioner* > *Psoner* D: MO +, DO XVII 210 *ile/a*; II 61 *Øienforblindelse* > *ø* > *e* > *i*: MO kun *-i*, DO XXVII 1543: *-æ* almindeligere end *-i*; II 70 *knijsede* > *knejsede*: MO *knijsede* se *kneppe*, HR *knejsede*, DO *knejsede* nu sj.; I 42 *Kunsi* > *Konst* D; HR *Kunsi*; MO's fortæller udførligt om det bevidst gammeldags, artityske valg af *Konst*, i øvrigt gammelt stridspunkt, se DSH V s.v. *kunst*. – II 87 *Saallerne* > *Saalerne*: rettelser af dagligsprog; I 93 *slængrede* > *slingrede* allerede B; *slængrede* synes isoleret; V 145 *Spiddelys* O > *Spiddelys* A: DO XXI 203 *Spiddelys* med 7 sideformer, hvoraf denne ifl. Dyrhund er kbh. almueudtale.

Runding, afrunding

II 75 *Iser* > *Yser*: MO henviser fra *Iser*, som er bl.a. fynsk dialekt; I 144 *Zephyr*: MO *Zephyr*; II 37 *Sirenerne* > *Syenerne* D, IV 58 (jf. IV 251) *Syrne* OO? > *Syren* A; MO +, DO XXIII 15 varianter bl.a. fra Andersen; I 198 *baltrede* > *boltræde*: MO *baltrede*: daglig tale, se *boltræde*, DO I 1089 aflydsforhold; se app.; II 126 *Poppesien* > *Papegsien*: MO henviser fra *Poppe*. – II 111 *væx* > *væx* D: ifl. DO XXVII 728 allerede af Moth og igen af Levin betegnet som svindende, altså et stærkt eksempel på D's overkorrekte rettelser.

Vokallængde

IV 58 har flere plantebeskrivelser med særformer i O. *Gjedsblad* er i DO VI 736 belagt flere gange, *Klasse* derimod kun fra 1726, men tilfældigt iagttaget i orig. trykket af J. P. Jacobsens Mogens (Saml. Værker III 1927 s. 319, 2 gg.), ganske vist mod ms. og boguodg., men dog vel med en kortvokalisk tradition, som DO betegner som *gljds*. Uden forb. m. vokallængde, ubelagt i DO, men med mange gamle sidestykker, er *Lillioconalle* 3st. O (> *Geddeblad*, *Klasse*, *Lillioconalle* A).

Fremmedord

II 189 *Volontærer* > *Volontærer* D: DO XXVII 432 *-at*-ældre, jf. ... om ældre stavemåder indført i sene udgaver; II 303 *Contoir* > *Contor*: MO *Contor*; IV 19 *Allar* kun O.

Normen var imidlertid dengang mindre fast end nu. Man skal derfor ikke uden videre lægge for meget i de enkelte eksempler. En ændring eller ændringstendens behøver ikke absolut at dække en realitet i

udtalen. Dels har der været vaklende skrift- og udtalenorm i en række ord, dels kan ord simpelthen af sætterne være tilnærmet en skriftnorm. Arnie Daekilde nævner som sandsynlige eksempler herpå elimineringen af ord som *teknemlig*, *Svirsglede*, *Hælvæd*, *Omquæde*, *Immer*, *Saallærne*, *slængrede*, *Iver*, *bæltrede*.

Konsonantisme

Kluster > spirant

I 77 *Knoklerne* > *Knoglerne*: vaklen, se fx I 176, men -g- i **D**; MO har -g-, også -kk-; HR *Knokkel*, *Knokler*; DO X 865 gl. dobbeltform m.fl. forklaringer; II 120 *kiggede* > *kigede* eller omvendt, fx II 138: *keget m*, *kiget AB*, *kigget B²C*, *kiget D*. MO *kige*, daglig tale *kikke*. Først sent har *kigge* opnået accept og *kige/keg* betegnelsen forældet; II 81 *Kridt* > *Krid*: mærkelig gammeldags **D**-form, men MO har *Kridt* som sideform, i MO² m. henv. til udtalen, mens HR har *Krid* med tilføjelse, at det udtales *Kridt*; II 205 *Knobelen* > *Knølsen D* og HR, II 239 *Kjæbe* > *Kjæve C*: MO henviser -b- > -v-, DO omvendt, SG 1870 har -b-, 1872 -v- med bemærkning herom i forordet. II 278 *Ukrudt O* > *Ukrud A*: MO kun *Ukrud*, SGr kun *Ukrudt*, der ifl. DO XXV 1020 er »først fra slutn. af 19. aarh. alm. raadende i skriftspr.«, dog med ældre belæg end dette. I 157 *Persille m* > *Petersille A*, II 163 *Petersilla* > *Persille D* (= MO).

Spirant indføjelse

II 289 *kun et Barn O*, *et Barn kuns AC* (= **m**), *et Barn kun D*, ret sent belæg for den gamle sideform; II 240 *mens* > *medens*: MO *mens* sjældent udenfor vers, se *imemens*; SGr begge; III 63 *Storkemo'er* > *Storkemoder*: anderledes III 193, kompliceret V 136, ender gerne med *-moder D*; III 123 *fjer* > *fjeder D*: MO *Fjæder*, SGr begge, DO *Fjeder* som hovedsted, MO *Fjær* dagligt, *Fjær* almuesprog; II 112 *Raastuen* (> *Raadstuen*) måske fynsk form, se app.; tvivlsomt fynsk er derimod I 31 *den skal ligge dæe m*, og V 50 *Kormoen KO*, alle tre med *d* allerede i **A**.

Andre eksempler

I 172 (hviskede og) *tviskede* (> *tiskede D*): DO ÷, men *tv-* findes dog i 5 tryk samt i 2 mss. til IV 143; II 84 *Ellepigen* > *Elvørpigen D*, indsat i teksten med støtte i **m**: MO *-lv-* > *-ll-*; II 86 *anderledens* (> *anderledes B*), rettet i teksten med støtte i **m**, men svarer nok til sætterens sprog; DO har kun to ex. på *-nr*, begge fra Kierkegaard; II 175 *Banken O* >

Bakken: normaliserende, MO dog begge; II 198 *Skraalhans* (> *Skraalhals* A²): DO +, måske en tilfældighed; II 198 *komik* > *komisk* D: DO X 1076 benytter efter Brix *komik* bl.a. belæg for denne gallicisme; II 205, IV 164, IV 233 *Confirmant/-t*, se app.: gammel valden, MO -t med lang kommentar om at -d er etymologisk korrekt, men -t analogisk efter andre ord på -ant; der kan ses bort fra den teologiske diskussion, om den pågældende bekræfter eller bekræftes (-t eller -d); II 264 *svindel* (> *svimmel* D); MO +, DO begge adskilt; II 298 *Tylteber* (> *Tytteber* D): MO +, DO mange exx.; II 300 *Livfuldi* (> *Livfuld* D): DO +, men DO XII 1047 et *Livfuldi* (HCA); II 310 *Mansket-*: = MO, men *Mansjettm*, *Manskjets-O*; III 188 *Boelstads-* (> *Boelstads-D*): MO s.v. 2. *Bo*, DO II 1066; med anden betydning DO II 964 *Bolslod*; IV 152 *dyngvaad* > *dyngvaad* A² (og 221 allerede A): DO begge adskilt, MO kun *dyngvaad*. IV 102 *stift* > *støvt*, men II 67 *giot* > *gift*; *støvt* og *gift* svarer til MO's exx. V 64 *bladre O* > *blade A*. V 155 *Vindelbroer grO* > *Vindelbroer A*: DO XXVI 1673 ænyd., citaterne viser afvikling og korrektion i 19. årh.

Hovedindtrykket af de lydligt relevante staveændringer bliver en naturlig normalisering og modernisering, med en modstrøm i nogle af D's gammeldags rettelser som *væxe*, *Krid*, *Krid*. Den molbechske norm, styrket af MO² 1859, har antagelig spillet en rolle.

Kompositionsfuge (også udenfor substantiverne)

e-borifald

I 35 *Spandremme*: MO¹ +, MO² -dr-; 143 *Hualrosse Fangere*: MO¹ +, MO² *Hualrossander*; 176 *Billedebøgerne*: MO -ab- (= C); II 263 *Vedvænde Grønt*: MO og DO sideform *Vedvænde*, men -d- i komposita; 134 *Valnødtraer*: se app., MO *Valnødtræ*; V 33 *Bladetlæs*: MO -dl-. – II 179 *ueblikkelig* (= HR) > *ueblikkig* D (= MO); II 201 *mørkeblaa* (= MO) > *mørkeblaa* D; II 222 *sorte-*: se app., MO *sorte-* trods citat fra Oehlenschläger med *sorte-*.

e-tilføjelse

I 41 *Sengklæderne*: MO rettere -gek-; 127 *Vildrede*: MO -der-; II 65 *Søkkammeret*: MO -vek-; III 98 *Blegmandens*: MO -gm-/gem-; 144 *Spækbæret*: MO *Spækkæbræt*; 188 *hundredøds* = MO; IV 58 *Nekrosen*: MO en *Nøk*, endnu hovedform i DO; 79 *Spisekammer*: MO *Spisekammer*, udtales *Spisekammer*; 175 *Dadninghøveder* = MO. – III 152 *fireaars*: MO *fireaarig*, men andre ord med *fir-*; IV 207 *Borgstue*: kun **kO**.

s-bortfald

I 105 *Blodsdræber* (grundbetydning) = MO, der især angiver overført betydning, ellers: en Draabe Blod; HR *-dd-*; II 324 *Spanskkrævs-Stokken*: *-r-S-* ved linieskifte, kun i C; III 107 *Skibbyggeren*: MO *Skibbygger* men *Skibs-Bygmester*, se DO; III 184 *Kammerats-Tiden*; IV 221 *Tobaksspinder*(skilte) = MO. – II 61 *safransgule*; III 155 *tillidsvækkende*; HR og RO *-ds-*, men DO har *-ds-* som hovedform trods tvetydigheden *-d-sw-* og iøvrigt »bog« ved ordet. IV 54 *glædesløst*: MO *-et-*. Den svenske sætter må nok tage ansvaret for III 153 *tröstelös* (MO *tröst(es)lös*).

s-tilføjelse

I 187 *Ildue*: MO *-ds-*; III 181 *Jesubarnet*, III 191 *Christiansand*, begge med karakter af tilfældigheder.

Andet bortfald

II 25 *Øienhuler* (*Øienhuller BC*, *Øiehuler D*): MO *Øie-*, MO² desuden beleg for *Øien-*; 58 *Enigtrønt*: MO *+*, men har *Singrøn*; 199 *Fædreland*: MO både *Fædre-* og *Fædrene-*; III 130 *Ulykkensflugt*: MO¹ *+*, MO² *-es-*; V 37 *Skrinerbog* = MO, se app. og DO XIX 910 med citat fra V 46, der aldrig har haft *-r-*. – II 15 *randten om* > *rundt om* = MO.

Anden tilføjelse

II 21 *Ørelyd* > *Ørenlyd* = MO. – I 143 *vidlæftig* > *vidtlæftig* = MO; II 70 *altfor* (DO I 485) > *altfor* (= MO); IV 130 *blankpoterede* > *blankt-*: MD III 194.

Sammenskrivning > særskrivning

I 65 *Kongenshave*; II 241 *mit Løshistorie* (men II 228 *Jægerhornetoner* i alle tryk, V 58 *den Snælløstbaarne*, omtalt AJ 179); II 273 *Kjegeby*; III 41 *Barnedømtid*; 94 *Fordumtid* > *fordums Tid*: DO V 337; – III 68 *sit Legemsskikkelse* > *sit Legems Skikkelse*, AJ 173; 172 *Gudshuus*; II 46 *Smaa-Muus* > *smaa Muus*; III 172 *hælopløste* > *hævt opløste*. Jf. hertil II 320 *Efteraarsdage A* > *Efteraars Dage D*, lidt højere stillag, IV 27₃ og 247₃₀ **O** > **A**.

Særskrivning > sammenskrivning

II 132 *Diamants Ringe* > *-tr-*; 208 *Fløiel's Klæde* > *-s-K-*; 251 *et Skjænheds Hele* > *-s-H-*; 289 *Forlovelses Dage* > *-s-D-* > *-sd-* (= **O** m.fl. exx. i

samme historie); 321 *luftigt let*: se app.; jf. II 94 *den Porcellains Skorstensfjær* > *Porcellains-Skorstensfjæren* D, AJ 97.

En del af disse komposita er faste ord i sproget, og rettelserne repræsenterer stort set en jævn normativ tendens. De rettede sammenskrivninger virker delvis meget afstikkende og er gennemgående blevet rettet hurtigt. De rettede særskrivninger, især de materialeangivende af typen *Floiels Klæde*, virker ikke specifikke, blot i almindelighed gammeldags, og rettelserne bidrager til belysning af deres forældelse. Beslægtede fænomener med kompositionsled/afledning foran hovedordet ses I 152₂, II 32₃; se AJ 171ff om sammensætninger.

Substantiver

(hertil DSH II 204f og IV 88f, AJ 168f)

Genusvexel

et > *en*

II 143 *Carnap*: MO *en*; II 23 *Kluk*: MO *et*; II 311 *Collats*: MO +; I 23 *Thornister*: MO¹ +, MO² *en*, HR *en, et*, DO: nu sjældnere *en*, RO nu alm. *et*; III 80 *Vede*: MO *en*, DO kun *en*; IV 77 *Rusk*: MO *en*, HR *et*, DO nu alm. *et*.

en > *et*

II 159 *Afkom*: MO *en*, skønt i DO I 197 har langt ældre neutrumsbælg, HR *et*; IV 125 og II 319 (A > O) *Besvær* = DO II 486 cit. i neutrum, MO *et*, DO *en, et*, MD II 67; III 95, IV 177 *Hastværk*: MO *et*, DO VII 933 sj. *en*, Andersen-citat; III 151: *Hib*: MO +; IV 250 *Lag O*: se DO XIII 559 om vaklen, MO kun *et*; III 70 *Minaret*: MO +, DO XIV 77 f*et*, Andersen-citat; I 56 *Sneefnug*, II 52 *Sneeflok*: MO *et Fnug*, *en Flokke, en Flok*; DO IV 1210 viser *Flok* som vigende bogsprog i datiden; V 249 *en ... Sneefnok O* > *et ... Sneefnug A*; I 132 *Skum*: MO *et*; III 69 *Vildskab*: HR *en*, MO *et*, DO nu l. br.; I 53, I 133, II 83, III 14, IV 13 etc. *en Slags* > *et Slags*, også foran et andet ord, selvom dette er fælleskøn, fx I 117, II 133, 134, 192: MO *et*, men henviser til *en* i ældre og i talt sprog; DO XX 314: følger ofte artsbetegnelsens genus, især gldgs., *et* »nu noget sjældnere i rigsspr.«; DSH III 205: vaklende c.

1870; AJ 168: vaklen foran fælleskørsord, næsten kun *et* foran neutrumsord; MD II 66f: genus i sig selv vakkende, yderligere usikkert pga. flg. substantiv; I 98 *istedenfor* > *istedenfor D*, jf. rettelser af *ingensteds*, *nogensteds* III 144, 175; MO i *Stedet for*, bib. og dagl. -n; MO² s.v. *Købsted*: *en* > *et Stad*; MO²: »sædvanlig» *ingensteds*, *nogensteds*; DO XXI 1083: *istedenfor* især glægs. – Om II 79ff *Firibeen* se AJ 168: de samtidige udg.s *en* r.t. *et* i SS 2, men ikke konsekvent.

Den bagkloge finder nogen grund til undren over dette materiale. Det indeholder både moderniseringer, århundredgamle »bløde punkter» som *Slags* og *istedenfor*, og former der virker som tilbageskrumning af originaludgavernes og vor tids fælles norm.

Hertil genansæxet ved andre ordklasser

frisk/i, *værd/i*, *fremmed/i* brydes, men aldrig -i i de ældste udgaver; MO *frisk/i*, *fremmed/i* (efter nogle: *fremmet*), uvis overfor *værdt*; HR uændret i neutr.; -i-formerne er ikke i Grundtvigs ordbøger, men belagt i DO, *fremmedt* »sjældent».

Ved talord: I 153 *hver tusinde Aar* > *hver C*; III 143 *een og tyve Aar* > *et* (= IV 72); IV 150 *for en hundredes Aar siden* > *et*, skønt *en* snarere angiver omtrentlighed end genus; ændringerne sker i C. Se MD II 390: kongruenshøjning nu opgivet.

den > *dei* i konstruktion med *Born*: II 164, 174, 288; *den* > *dei*, pronominalt > upersonligt I 32, omvendt I 33.

Kasus

Gruppegenitiv

II 22 *imod Keiserens af China* > *imod Keiseren af Chinas* (jf. s. 67): cit. MD II 214: »gængs, hvor leddet indgår i navne, titler og andre faste forbindelser», se også AJ 169; III 140, 141 *Philemon og Baucis Hytte*: *Philemons* o og C, *Philemon OrA* og D, cit. som fast forbindelse MD II 212 (uden brug af varianterne og med den korrekte form *Baucis's*); IV 61 *den folkelige Drot, Borgers og Bondes Ven* > *Borger O* og C. Se AJ 169 med exx. udenfor eventyrene.

Genitiv i øvrigt

AJ 169 definitiv genitiv med et ex. på vaklen, MD II 238. II 236 *Onsdag Middag* > *Onsdags C*; III 38 *Wartburg Sangerkreds* > *Wariburgs B*. – II 315 *til Laans* (i *Laan m*, til *Laan O*): således A-D, MO, DO; se MD II 205. – II 88 *Hud* ... som en *Beenrads* > *Beenrad B*¹.

Kasusændring i pronominer

II 312 *vor Herre faaer ikke Mange, som ham > han D*; IV 102 *som ham der > han der B og D*; IV 153 *Du venter gode Venner, bedre end mig > jeg D*; IV 208 *Nu skulle vi haue de, som agere > dem C*. Man afholder sig heldt fra at dømme om disse prekære varianter, hvorom se MD II 242 ff, men undrer sig ikke over at finde **D** på den (over)korrekte side.

Numerusmorfer

Til r-bøjning

I 71, II 75 *-knoppe*: MO *-knopper*; III 99 *Aaknappe* (dog uændret I 54): DO I 27 »(kun?) hos HCAAnd.«; II 24 *Culdquaste*: MO *-e*, som ifl. DO XI 909 nu kun er dial., mens *-er* er belagt fra 18. årh.; II 209 *Gjerdstavene*: MO *Stav(e)* bruges mest i pl. *Staver*, MO² (og HR) men ikke MO¹ har *Gjerdstaver*, begge har *Gjerdstave*, *-stave* til (ris)gærder; III 122 *Oldinge*: MO¹ *-e*, MO² og HR *-er* og *-e*, RO *-e*, MD II 105: *-e*, mod den alm. tendens i sproget til *-er* (hertil svarer *-er > -e*-tendensen i materialet DO XV 415). – Dette og det nærmestfølgende materiale repræsenterer jævnt hen en modernisering.

Fra r-bøjning

I 92, I 95 *Menneskerne*, se app.; II 21, II 115 *Nattergaler*: MO *-e*.

-e tilføjet

II 257 *Toug*: MO *Toug, Touge*; II 147 *Trompeter* > *-re C*, nu indført i teksten med støtte i r: MO ikke angivet pl., HR *-e*.

-e bortfaldet

I 55 *Fiske*: MO begge; II 37 *Fjers*, 38 *Fjædre* > *Fjære* > *Fjer*, II 233 s.d.: MO se ovf., DO IV 1067; II 36 *Snaeflokke* > *-fnokke* > *-fnug* (MO) o.fl.st. (V 29 *-fnokkene r* > *-flokke A* > *-flokkerne B*, måske for at hindre forveksling med *flok* = skare, også hos SGr); II 21 *Stene*: MO begge med visse semantiske forskelle; II 268 *Springvande*: MO uden pl.; om vaklen i IV 121ff *Gletscher* se app.

Dualis

MO har *Øren*, sj. *Ører*, og *Øine*, (mest ældre) *Øien*, RO har *Øren* som

næsten forældet. Andersens spontane pl. har sikkert været *Ører*, *Øine*. I 104 og IV 51 sg. > moderne pl., II 96 *Ører* > *Øren A*², II 148 *Ører* > *Øren C* > *Ører D*, men II 234 *Ører* > *Øren D*.

Divers

II 144 *Bekjendtere* > *Bekjendte* (således HR); DO II 209 om vaklen i begge tal; II 260 *Dramaer* > *Dramer*: se MD II 114; II 319 *to eller fire Mænd A* > *Mand O*, modsat IV 99; III 22 *guldgulve krøllede Haar* > *-t, -t Haar*: se MO om *Haaret* som betegnelse for hovedhår, DSH III 203; II 283 *Kjøbstæder* > *-stæder*; MO begge, men 259 fejlagtigt *Stæder* > *Steder* (= byer). E: par exx. på vaklen mellem synkoperet og ikke synkoperet form findes: II 212 *Væsnere* (cf V 72), 299 *Vordner*. Et fremmed morfem er fordansket V 132 *Tableaux k-o* > *Tableauer A*.

Numerusvexel

Det må forekomme uforholdsmæssigt at gengive og kommentere alle eksempler, især da de fleste skal ses i deres kontekst og i øvrigt må antages indført af forf.s hjælpere eller ved tilfældigheder under sætningen. Der henvises til stederne og kryttes et stikord til, hvor den stedfundne ændring med rimelighed kan karakteriseres stilistisk eller logisk. Ofte gælder rettelsen kun en eller et par udgaver, ikke alle senere.

Singularis til pluralis

I 28₃ *Pose ... Boghvedegryn ... den* > *dem*; 108₃ fejlrettelse; 177₁₃ **O** > **A**; II 44₁; 47₂₀; 65₂₃ se nedenfor pl. > sg. under I 71₂₂, ligeledes 84₂₀ *bytte Ring* > *Ringe* (attraheret af *Stæder*, DO XVI 1076 i pl.), IV 160₃₂ og V 174₁₆; 91₁₆; 161₁ *Øie* > *Øine*: jævnere stillag; 290₁₃; 297₃; III 149₁₃; 141 *alt Aandens Dygtige* > *flere af Aandens Dygtige*: konkretisering; 141₂₀ *Muur* > *Mure* lgl.; 165₁₃ *Fingeren* > *Fingrene*: konkret (og = **kr**); 197₃₆ lgl.; IV 99₁; V 45₂₁ *sit forgyldte Taarnspit* > *sine*: saglig rettelse, da talen er om Holsteinborg; 172₁₆ logisk; 174₁₈ distributiv singularis.

Pluralis > singularis

I 26₁ fejl; 30₃ fejlrettelse; 71₂₀ *Ædderkopper med Sølvkroner* > *Sølvkroner*: MD II 158: pl. talesprogsfjernere og sjældnere, flere Andersen-exx., jf. 79₃ og sg. > pl. under II 65₂₆; 78₂₃ korrektere; 129₃₁ egnet til overvejelse; 148₁₉ punktuelt mere logisk, men ud fra det flg. urigtigt;

175₁₅; 177₈ galt; II 15₃; 20₁₃ pedantisk; 28₁₆; 54₃₃ *lagde gode Æg > godt A*: indført i teksten, DO XIII 347 »lægger flittigt« (forsåvidt altså ingen numerusvexel); 50₁₂ abstrakt; 175₂₅; 236₁₀ og 237₁₄ **O** > distributiv singularis **A**; 26₂₆ fejlrettelse; 315₉ se app.; 320₉ i *Tanker/Tanke/Tanken*, se app.; III 55₉ *ingen Baand > intet Baand* skriftsprogligt, jf. 98₂₂; III 153₃₄ og 154₂₅; IV 117₁₇ forbedring; 206₃₂ abstrakt; V 161₂₅ *hver af Smaaafskene ... de > den*. – Hertil specielle, kendte steder som I 24₄/29₁₃; 80₁₆; 185₃₀, samt II 35 og 151 *allesider > altid D* (DO I 407 uden karakteristisk udover »nu i. br.«).

Bestemthed: epentese og synkope

En række ord, der ved bestemthedsbøjning har mistet ultimas *-e-*, får det tilføjet i senere oplag, men ofte med noget modstridende eksempler i samme tryk. MO belyser ikke usus, og det er næppe umagen værd at undersøge DO's belæg. Se MD II 162. Exx.: I 73 *Theatret*, II 44 *Fruktørne*, 127 *Orglet*, III 99 *Klosteret*, 126 *Djævelen*, 131 *Englen*, 125 *Altret*, IV 61 *Fingren*, 168 *Meisten*, 103 *Kamret*. Men også den modsatte ændringstype, synkope af trestavelserformer, træffes, undertiden med de samme ord, således I 41 o.m.fl.st. *Kammeret*, 68 *Himmelen* (MO begge former), 81 *Sabelen* (cf. 82), 95 *-kuppelen*, 100 *Kjælelen*, II 88 *Fingeren*, 273 *Fruentimmeret*, III 28 *Sæddelen*, 66 *Manøevren*, 111 *Stakkelen*, IV 32 *Æselet*; **O** > *Eslet A*.

Bestemthedsvexel

Artikel føjet til nogen form eller omvendt

II 123 *boet i en Æske*, hvor *en* er udskudt med støtte i **O**. II 20₃₃ *mistet Couleur > mistet sin Couleur*, hvorved det kollokiale enhedstryk forsvinder, lgi. II 136₁₃ og V 154₁₁ **O** > **A**; 69₂₀ *Spitsberg > Spitsbergen*; se MD II 192 om tyskheder, der dog har en anden karakter; 95₂₉ *gamle Chineser* = 96₂₇ cf. 97₁₆, der er fortællerens sprog, se ovenfor s. 67 og MD II 358 samt *Dagbøger* 26.S.73 (X 51): *Imorges lod gamle Arveprindsesse atter høre til mig*. Videre: 288, *lad ... i Kredt > i en Kredt*; III 18 *Judaland*: se DO IX 1014; 34₁₇; 125₆; 143₁₅; 145₁₅; IV 33₄; 230₁₄ jf. DO XXVII 1241; 247₅; V 211₂₅ *Ugedag > Ugedagen* (i SS 2), moderniserende, se AJ 183. Omvendt, men også moderniserende, tab af artikel: II 33₆ se MD II 170; 122₁₅; III 134₂₆; 152₃₇; IV 217; V 36 **O** > **A**.

0*

Bestemt > ubestemt

I 24₂₁; Hunden med *Øinene* > *Øine D*: analogt med de flg. hunde, men *Øinene* har været omtalt før, modsat 26₃₅, *Salpønge* > *Salpøngens D*; 73₁ mere »korrekt»; 136₂₁, pedantisk, jf. II 200₁₆; 170₃₄ lgl.; 134₃₈ bort fra bekendthedskvaliteten af det hidtil uomtalte; 183₃₉, *end den Rose* > *end en Rose*: A², der i dette eventyr har autoritet, men er *den Rose* for talesprogligt, eller er der distraktion fra *end?*; II 20₇, *lidt af Lemningerne* > *lidt Lemninger*; 66₁₄ jf. 67₁₀, og app. samt MD II 169 om propriumsagtig ubestemt form; 80₂₈; 89₂₁, hvorom ovenfor ...; 305₁ se app., den ubestemte form fra *r* er vel den bedre; IV 22₂₆, *til Hjerte(t)*, se AJ 181; 192₁.

Ubestemt > bestemt

I 98₁₄; 168₁₉, pedantisk, se linie 9; II 119₃₈, se MD II 168; 175₇; III 153₁₅; 155₃₅; 160₂₅; IV 77₂₃, det almene > det specielle, bekendte; V 76₂₈, nok ægte; 157₁₃, *en heel Vise* > *den hele Vise*, idet visen er ældre end sammenhængen; 162₄.

Uden at være stort viser materialet tydelige tendenser bort fra den i en vis forstand ulogiske, talesprogligt fortrolige bekendthedsform til den mere skriftsproglige ubestemte. Ændringerne i modsat retning har i ringere grad stilistisk karakter. Materialet meddeles med samme forbehold som under numerusvexel.

Verber

MORFOLOGI

Præsens: numerusbøjning

Der henvises til foregående afsnit om de forskellige udgavers holdning til dette ærverdige problem. Det samlede materiale kan næppe sættes på formel; en korrekthedstendens og en talesprogstendens synes at konkurrere. Eksemplerne er kun få af mange; de tilsigter at vise forskellige syntaktiske typer, og af deres sene form er almindeligvis kun verber udskrevet. Det skal gentages, at den sene af de to anførte former ikke altid findes i alle følgende udgaver. Se AJ 245 ff.

Singularis > pluralis

I 153 *de vil brænde > vilte*; 148 *nu skal vi ... Der skal vi > skal ... skulle*;
II 171 *har vi > have vi*; III 53 *den skal vi have > skulle*; 56 *Magt har de > have*; IV 107 *gjør vi ikke ... , saa gaae vi > gjøre ... gaae*, se app.; 108 *nu kommer snart Nabohensene > komme (= r)*; 227 *Under Tagskjægget var Hullet > vare*; V 168 *I grubliserer > I grublisere*.

Pluralis > singularis

I 25 *der brænde over hundrede Lømpes > brænder*; II 114 *See I ikke > Seer*;
III 80 *Hovets Bølger gjøre ... runde > gjør*, se app.; 91 *Paaskjænnelse faae Ingen af os > faaer*, jf. IV 80 *Ingen kjende det > kjender*; 172 *paa de fleste mangle Taarnet > mangler D*, sen rettelser af fejl suggereret af *fleste*; 189 *der ere gode Mennesker > er*; IV 189 *Her ere Flasker > er*; V 31 *Først komme Spurvens Flok > kommer*, pluralis ad sensum.

Hertil imperativen II 37 *Dræber > Drøb D*; notop i sammenhængen har det høje stillet fæet og i adskillige tryk hævdet sin plads. MD III 34 har kun bibelske belæg.

Præteritum: numerusbøjning

Singularis > pluralis

I 91 *tøge ... og stog > tuge ... og stegs*; II 43 *Nu kom io Tjenere ... og bar > kom ... og bars*; 218 *der løb nu Menneskene om og skjød > der løb ... og skøde*; 231 *de skar > de skars*; 246 *her stod alle Materialer > stode*; 248 *aad > aade (= r)*; III 14 *Disse Tanker var det > vare*; 124 [pl.], *som nu løste sig og foer hen > fore*.

Pluralis > singularis

I 30 *der vare ... to Mænd > var*; 41 *Prindsesser vare der nok af > var*; 92 *der lode ... Kanoniskud > lod*; 94 *foran Porten stode høie Palmetræer > stod*; III 169 *Nogen kunne > kan*; 189 *at der ogsaa ere gode Mennesker > er*; V 155 *stode der yndige Ting > stod yndige Ting*, se app. Hertil en særdeles omhyggelig tilføjelse af verbum: III 67 *Hymder bleve lagte ... og tørt Brænde > ... Brænde blev lagt A²*; der må ikke være mistanke om, at sg. *Brænde* har vb. i pl.; IV 52 *Uhumskheder flode > flød (= OO⁹)*.

Præteritum: morfemvariant

II 68 *basked* > *baskede* **B**: indført i teksten med støtte i **m**; *basked* er antagelig ren fejl, thi fakultativt præteritum på *-ed* kan måske findes andetsteds i eventyrene, men er ikke genstand for variantdannelse undtagen, karakteristisk nok, i den rytmiske prosa V 35 o.fl.st. og dér kun i **O**; jf. MD III 17.

I 137 *spurgte hvad det betød* > *betydede*: MO \pm , se DO II 554; *betød* er fra c. 1800 og rettelser nærmest tilbagegående.

II 20 *gjorte* > *gjorde* **A**³: man har det indtryk, at Andersen havde lært skoleforbudet mod *gjord* lidt for godt, så han foruden *gjort* skriver *gjorte*; fejlen er hyppig, lige fra tidlig tid og indtil sene manuskripter, fx I 199, III 26 (**O**), men næsten altid udrenset. DO VII 500 har belæg fra Holberg og Brorson.

II 207 *grinede kaO* > *grinte* **A-D**: MO¹ *-ede*, MO² *-ede*, *-te*, sj. *green*. MD III 20 oplyser, at hvor de konkurrerende morfemer ikke er i ligevægt, har *-te* et særfelt i poetisk sprog og foretrækkes i rigsmål på jysk substrat og ikke sjældent i (ældre) københavnsk.

II 85 *hedte* > *hed* **D** (*hede m*), 125 *hede* > *hed* **B**, 151 *hedte* > *hed* **B**: MO både *hed* og *hedte*; Levin betegner *hed* som vigende og talesprogligt (DO VII 1006).

I 49 *hilsede* > *hilste*, se app. og II 33: MO *hilsede*, men i nyere tid som bekendt overvægt for *-te*.

II 48 *hug* > *huggede*: MO *huggede*, i talen ofte *hug*; jf. part. *hugne* > *huggede* II 42; begge eksempler peger mod den nu faste svage højning, der har sejret ved analogi.

II 50 *kildede* > *kildrede* (som HR), 135 *killer* > *kildrer* **C**: MO: *kilde* alm. i fysisk betydning, DO har *kilde* som opalagsord.

III 68 *nænte* > *nænnede* **C**: MO *-ede*, også *-te*, HR begge.

IV 35 *de ... røge O* > *røgte*: MO *røgte* mindre rigtigt (**m** har ubøjet *røg*).

III 78 *satte sig* > *sad sig* **A**²**C**, **D** har atter *satto sig*: overraskende, selv hvis *sad* opfattes som stavefejl for *sat*.

III 16 *skar* > *skjar* **A**⁴: MO \pm , DSH.

I 68 o.fl.st. *smilode* > *smilte* **B**. MO begge former, MD III 20.

II 188 *svarte* > *svarede* **C**: MO begge former.

I 180 o.fl.st. *voxede* > *vøxte* (omvendt III 39): MO¹ *-ede*, MO² begge; denne vaklen nu gldgs.

Enkelte af disse belæg modificerer hovedindtrykket af gamle former og særformers vigen. AJ 245 har eksempler udenfor eventyrene på gamle stærke former som *brang*, *brak*, *smak*.

Participium: numerusbøjning

Et af udtrykkene for en normativ ikke-moderniserende indflydelse i tekstoverleveringens forløb er, at efter pluralt subjekt + *være* indløjes ofte pluralt participium til forskellig tid. DSH III 209 stiller (ganske vist i omtalen af genus) konservative sprogfolk som Mølbech og Heiberg overfor rigsmålstendenser til neutrums-*t* i alle former. Konservatismen ses i vort apparat, der indfører former som I 73 *gaaede*, 176 *vædede fast*, II 222 *tagns*, III 16 *reiste*, 181 *vaskeds . . . og tørret (> tørrede)*, 195 *overskaarne*; herimod V 186 *Barn være spredte om > spredt*. Med pluralismorfevariant: V 14 *være ladede* (O 1840) > *ladte* (A 1868); MO ogsaa *ladte*.

Efter pl. + *blive* fx. III 125 *blev tømt > bleve tømt D*.

Efter *faae* er noteret IV 145 *at faae disse satte > sat A²*.

Også i andre funktioner end infinit verbal er der overvægt for sg. > pl.: I 58 *med Vinger trykket > trykkede*; II 41 *haade Jordhøer trukket paa Straa > trukne*; III 46 appos. *lagt > lagte*; 134 *Vildænderne flui forskrækket op > forskrækkede*; men IV 54 *som baarne af Tanken > baaret (= OO²)*, jf. 54₂₃.

Participium: genusbøjning

Som ved numerus sker der ofte en konservativ differentiering af participiums neutrumsform på *-t* som normalform til *-n/-t* alt efter genus. Efter fælleskøns-subjekt + *være* er der vaklen, men **D** ender gerne med *-n*-morfein, fx.: I 59 *den . . . var nu bleven opvarmet* overfor *saa forskrækket var han blevet*, begge *-n A²*; *-t BC*; *-n D*; 62 *en Marmorsøile, som var faldet om*; 93 *den lille Høufue [var] kommet til*; 141 *skulde Synden være kommen*; II 16 *en Klump Jord, der var faldet*, jf. II 151, 245, V 130; II 74 *han var frosset ihjel*; 246 *Møppen var død . . . og begravet*, jf. III 196, IV 66; IV 33 *jaget O > jagen*; IV 147 *fanget var den AC*, men *fangen A²*, her med betydningsnuance ihvertfald i vore øren.

Efter *blive* fx.: I 91 *blev Hønten overtrukket*; 155 *Han blev saa nydeligt modtaget*, jf. II 28; III 63 *blev sat . . . fændet . . . fik . . . > funden*; V 16 *Humeur . . . blevet . . . han . . . bleven > 2 × bleven B*, men 2 × *blevei OO²*; 41 *blev han skaaret > skaaren*.

Endvidere: II 224 *han, baaret > baaren*; III 56 *Den nye Afc laae endnu kun skrevet > skreven*; IV 188 *en halv udsprunget Tulspan > udsprunget*.

Participium: morfemvariant etc. (også adjektivisk),
alfabetsk

Dette materiale har overvejende moderniserende tendens.

II 267 *havde bedt* > *bedet* **D** (=r): MO *bedet*, DO II 37: især højtideligt, HR *bedet* og *bedt*.

II 277 *Grenen blev brækket af* > *brukken* **D**(!): MO: høres i daglig tale.

II 249 *som ... var budt Øt* > *buden*: MO¹ *budet*, MO² *budet* (og *budt*); 298 og 324 *indbudt* > *indbudet*, jf. IV 207.

II 193 *et gammelt forfaldet Dusslag* > *forfaldent*: DO IV 427: *forfaldet* som adj. i neutrum, med et andet Andersen-eksempel, *forfalden* er det emanciperede adjektiv med *-nt* i neutrum.

III 197 *forgyldent Ra* > *forgyldt*: MO *forgyldt*, DO V 501 *forgylden(s)* som selvstændigt poetisk ord og 499 *forgyldt* m. part. *-dt*; *forgyldent* er en kontamination af disse.

II 67 *var bleven gift* > *gift* **C** (= m): MO ÷.

IV 122 *kaldet paa* > *kaldt paa*: MO: »kaldte og kaldt er den [MO² tilføjer: nu] i Talcen allene brugelige Form« (dvs. overfor *kaldede*, *kaldet*).

II 63 *et Glas lunket Vand* > *lunkent*: MO *lunkent*, DO XIII 103₁ *lunket* fynsk. Forholdet minder om *forgyldent*.

IV 66 *han er overanstrengt* > *overanstrengt*; MO *-gt*, DO XV 1382 et andet Andersen-eksempel med *-get*.

II 241 *med paaholdt Pen* > *paaholden*: MO *paaholden* (*paaholdt*), DO XVI 297 nu især *paaholden*; i denne betydning nu vel kun denne vending, modsat *påholden* = nærig, der har *-el-nt*, i øvrigt vigende for *påholdende*.

III 193 *Kullene ... havde længe været slukt* > *slukkede*: MO anfører *sluktes*, hvorfra man slutter til *slukt*, DO XX 551 ingen bemærkninger men eksempler.

II 138 *svart* > *svaret*: MO *svart*.

II 253 [de] *ware voxne over* > *voxede*: DO XXVII 373₁₂.

II 129 *blev ... vænt fra* > *vænnet fra*; III 36 *havde ... vænt sig til* > *vænnet*: MO *vænt*, daglig tale også *vænt*, DO XXVII alle tre samt *vænt*, jf. app. til II 129 (*vænt m*).

IV 51 *vildfaren A*, *vildfarende* **UOO**²**C**: DO og HR adskilte opslagsord, MO²: Usædvanligt er det passive partic. *vildfaren*.

Hertil I 56 *sjunget* > *sungel*, I 152 *sjunket* > *sunket* o.m.fl.st. MO har begge former, primært *sjunget* og *sunket*.

ANDRE FORHOLD

Tempusvexel

Som numerus- og bestemthedsvexel er tempusvexel en stilnuance, der sjældent belyses af isolerede ord og vendinger, men må ses på stedet. Temmelig mange af eksemplerne synes at være rettede eller iadløbne fejl, andre er næsten betydningsløse, atter andre pedantiske. Som de andre ændringstyper gælder den yngre form langt fra altid alle følgende tryk, da disse jo kan være sat efter det ældre tryk eller tilrettede. AJ 255 ff behandler emnet.

Præsens > præteritum

I 43₂₁ *dånde de* > *davånsede de* fejl; 175₃₀ *vilde* > *vilde* fejl, diskuteret AJ 261, jf. II 259₂₁, III 97₁₉, III 117₁₂, IV 263₂₅, se app.; II 42₃₆; 132₁₂ historisk præsens forsvinder; 145₃ *nu er han død og borte i halvhundrede Aar* > *nu har han været*: germanisme forsvinder, AJ 259 m.fl.exx. der forbliver; 241 *det er Midnat* > *var*: ikke urimeligt, da anførselstegn mangler, men *saaledes er det* i lin. 7 har ej heller anførselstegn og får ikke præteritum; 236₇ og 245₃ præter. indført i teksten med støtte i tekster før A; 259₂₁ fejl, se app.; 285 *have* > *har* (> *harde* D), *have* sandsynligst; III 137₁₁ *kalde* > *kaldte*: fejl, se app. hertil og til III 144₂₂, *kalde* er »altid«; III 155 *trænger*: A er »altids«-præsens > *trængte* O, ligeledes IV 18; V 58_{15,18} morsom saglig-logisk afglatning; 151₂₁ se app. – Beslægtet V 88₁₅ *bliver* > *skal blive* med forsigtig afstandtagen fra en sagoplysning.

Præteritum > præsens

I 175₁₁ fejl; II 27_{12,13} *skulde* . . . *kunde* > *skulle* . . . *kunne*: fejlrettelse; 43₁ cækning forsvinder; 307₂₁ se app.; III 158₃ fejl; IV 49₁ fejlrettelse, se app.; 203₂ *de skaandede* > *de skaane*: præsens at foretrække ifl. app., der ikke markerer, at noten gælder det første *skaaede*; V 163₂₈. – Hertil: II 313₂₂ *gjorde* > [havde] *gjort*, se app.; III 41₁₅ [er] *skeet* > *skeer*, sikkert den bedre form.

Materialet er ikke stort eller værdifuldt, men viser ihvertfald, at et stiltræk som historisk præsens, så nærliggende i fortalte eventyr, er benyttet eller forsmået teksterne igennem og ikke skal efterreguleres – ganske som andre væsentlige træk i eventyrsproget. Et eksempel som V 151 *Der blæstes qrOB*, *Der blæses* A burde nok have medført en textrettelse til **blæstis*.

Varianter ved hjælpe- og modalverber

være/have som hjælpeverbum

I 134 *aldrig havde Tiden fløiet saa hurtig* > var **D**; III 19 *havde ... forvildet sig dæsthen, krøbet op* > ... var krøbet op **B**; 96 *Jeg har ... gaaet ud fra* > er **C**; II 263 *hvor kommet* > være kommen **D**, jf. 134 *havde De kommet* > var **B**, begge steder citeret MD III 142 som exx. på gammeldags brug af *have* + [blest, og, endnu mere gammeldags, andre] intransitive participier med irreal betydning. II 303 *havde ... truffet* > var ... truffen: engangsbegivenhed, ikke durativt, derfor bedre var, ligeledes IV 139 *var vandret afsted efter* > havde **A**³, var **C**. – Omvendt II 290 *nu er det truffet saa* **O** > *nu har det truffet sig saa* **A**. En smuk variation forsørges III 136 i **C**, når *har udstridt* indføres i forbindelsen: *Da Salen var heelt nede, var Anne Lisbeths Sjøt heelt oppe* [disse ordspil], *hvor der er ingen Frygt, naar den her er udstridt, og udstridt havde Anne Lisbeth*.

Infinitiv/participium efter finis

Materiale gives MD III 154, karakteriseret som gammeldags eller vulgært sprog. Noteret er I 37 *kunde være hans egen* > været **D**; III 24 lgl. **A**⁴, i sammenhængen det rimeligste, omend det korrekte *have* havde »reddet» situationen; III 93 *mindre kunde det da ikke være* > været **C**; IV 258 *havde kunnet sæt sig selv*, se app., *sæt* må vist kaldes lapsus. Efter *gide*, se MD III 67 om moderniseringer som II 210 *god ... holdt* > *gad ... holde* **D**.

Variationer omkring at

Se AJ -250. Noteret er I 45 *og saad en stor Brændenælde staae at gjøre Pantomime* > *staae* og **B**; 48 *vilde komme at engagers hende* > *komme* og **B**, begge steder reguleringer af overkorrekt *at*. Lgl. II 285 *staae at bære dig* > og **D**; IV 19 *nød at glide* > og er straks mindre klar. – Hertil II 28 *ikke at finde* > *ikke til at finde* **D**; II 311 *færdigt at* > *færdig ved* at **C**, se AJ 208 under præpositioner. Jf. s. 107.

Diverse forbindelser

I 136 *var, som det skulde* > *skulde være* **D**; II 227 *hun saas fra Bogens Blade løfte sig* ... *Rose* **O** > *løfte sig* **A**; III 54 samme konstruktion **A** > **C**, desuden IV 97. IV 249 *lad ham fri* > *lad ham være fri* **D** er en modernisering, 259 snarere en fejl: *Møget skulde hun ikke kunne fortælle* > *ikke fortælle* **D**. – II 109 *lyst m* > *lyste* **A** > *lyse gjorde den ogsaa* **B**, se DO

VII 521 og MD III 69 med belæg for rettelser. – Med få liniers mellemrum findes II 144 *Gangen var med gamle Portrætter*, 145 *Altaen . . . var med saa meget Grønt*, hvilket har forekommet **D** for uformelt, hvorfor det er rettet til *var behængt . . . var bevoxet*. Se AJ 240.

Sammensætning med adverbium incl. *be-*

En halv snes steder har verber (især participier) ændret, mistet eller modtaget et adverbialt førsteled eller præfixet *be-*. Et par tilfælde er specifikke for **C**: II 119 *afbrændte* > *nedbrændte*, IV 114 *gruakkende* > *gruopvakkende*; ellers tilhører de **D**'s mange reguleringer: II 139 *at fris ham fra den Smule Liv* > *befrie*, 306 *fremvakkede* > *sukkede*, III 8: *afvakkede den Dødes Ansigt* > *sakkede*, 107 *perlebestukken* > *perlestukken*, 166 *døret* > *bedøret*, IV 152 og 173 *mebedakkede* > *meedakkede*, desuden III 138 *fortalt om* > *talt om* **B**. De to sidstnævnte har vi i det flg. tillagt en stilistisk hensigt, de fleste må betegnes som harmløse og måske netop derfor ganske typiske moderniseringer.

Vaklen mellem nægte og ægte sammensætning af verber findes vist kun i participier: II 79 *ere sagte til* > *ere tilsagte*, 81 *to blinde vist gifte bort* > *bortgiftede*, 134 *der var lyst op* > *oplyst*, alle tre **D**-rettelser af moderniserende, måske også lidt mindre talesproglig karakter. Derimod kan urettede gamle former som II 205 *levere af* findes. Adverbiet fra nægte sammensætninger kan imidlertid tabes: II 320 *gav ham med A* > *gav ham O*, I 175 *for at polere dem (af)*, IV 200 *derpaa kittede hun Hullet (til)*, eller tilføjes: II 176 *og om Aftenen steg Maanen (op,) rund og stor*, III 155 *hylltet i A* > *hylltet ind i O*. Eksemplerne tangerer nogle af de under præpositionsbrugen nævnte, se nedenfor.

Pronominer

Tiltale, kasus, numerus

De tre tilsyneladende adskilte emner frembyder et lille antal delvis sammenfaldende eksempler. Hvor kokkepigen taler til nattergalen II 20, rettes *De* > *Du* **B**¹, muligvis ægte og ihvertfald optaget af H. Topsee-Jensen i Nordlunds udgave 1973; kavaiereren siger selvfølgelig *De*; hvor gærdestavene taler til herren II 209, rettes *I* > *Du* (kun **C**). III 125 har *Du* > *De* **D**, men inkonsekvent.

Kasus i tiltale varierer usystematisk: I 64 *Din/Din lille Stakkel* > *Din/Du D*, IV 55 *Du Qvæg* > *dit C* (= O), unægtelig den mest stilrette form foran skældsordet »kvæg«; men IV 27 *Din* > *Du ugudelige Dreng* (O > A). Korrektind opnås II 35 *kløgers end hende* (> *hun*) *er der Ingen i Verden*, II 81 *Trold-Gubben ... ham* (> *han*) *der boer*, IV 208 *de, som* > *dem, som* (objekt), mere diskutabel: IV 153_n; se MD II 243.

Hvor det I 155 hedder: *en Sabel, der var besat med Guldpenge, og den kunde han især bruge*, er rettelserne *den* > *dem* ikke så interessant som *m's de*, der har et ligeledes aldrig trykt sideestykke II 205 (*de m* >) *dem maatte han levere af*; den falske nominativ er nu foreldet eller dialektal ifl. DO III 531_q. Endvidere findes rettelser ad sensum, men egentlig modsat rettede, til supplerer af AJ 230: I 170 *Skiib ... det sejlede* > *de [ombordværende] sejlede*; V 34 *deres* > *dets* om borgerfolket, V 136 *deres* O > *dens* A om ungdommen.

Den gamle (bl.a. »etiske«) dativ behandles AJ 220f, som viser, hvordan den i dansk fraseologi bortfalder eller ændres til præpositioner. Som eksempel gives I 193₁₁, *Johannes nikkede ham sit Lovel* > I 68, *nikkede Farvel til ham*. IV 32 indføres *hvad fejler Dig dog* for den 20 år ældre original *du*.

Enkelte pronominer, alfabetisk

alt indføres tydeliggørende for *den Alle* IV 43; og III 50 og 115 indsættes *de* mellem *alle* og substantiv, fordi en relativsætning følger efter; det forekommer ikke nødvendigt. II 321 moderniseres *det Alt* A > *det Hele* O.

den/det > *denne/dette* I 181 (O > A), III 39, 48, 95, IV 55, snart med pedantisk, snart med tydeliggørende virkning, da det nu engang ikke er gængs at skrive *dén/dét* for at understrege det påpegende. Modsat rettes til *den/det* II 229 (for fejl at regne), II 227 (se app.) og III 152 (A > O med smag af dækningsform).

den/det/dem/dér er i en række tilfælde ndskiftelige, se fx I 28 (*der er det* > *det er der*), I 168, II 16, 60, 136, 208, 277, III 36, 133, 155_{45,46}, 197, IV 37, 134, 137, 149, 155, V 37 og *de/der* V 166. Ændringerne indtræffer så let for sætteren, at de knap er værd at tage grundigt fat på. AJ 196ff behandler det ubestemte *der*, som bliver hyppigere i nyere sprog; Biille & Bøgh forærer ham et godt materiale ved ikke mindre end 64 gange at indskyde [*der*] i brevudgaven – og de var dog Andersens ganske vist yngre samtidige.

hinanden > *hærandre* rettes ofte i D, således I 49, 65, 82, 128, II 50, 98, 114; V 161 indføres *hærandre* allerede i O. Aage Hansen formoder i

anledning af II 114, at rettelser er foretaget af »grammatikstærke korrekterer« (MD II 246) og har givetvis ret heri, thi *hvaranden* om to og *hvarandre* »i Almindelighed« om flere (som MO forbeholdent siger) blev jo skoleregler, og den stærkt ujske digter har næppe haft det nu nærtmest jyske *hvarandre* til nogen høj notering. Se DO VII 141.

hver rettes på to måder. I substantivisk brug indføres *enhver*, gerne med E: II 26, 286, III 26, 123, 124, 128, IV 87. MO¹ har en lang definition, der bliver længere i MO², men begge angiver, at *hver* ofte bruges for *enhver*, især conjunctive (hvad der DO IV 430 kaldes inddelende betydning). MD II 360 betegner *hver* som især attributivt og appositionelt, *enhver* som især substantivisk; i varianterne forekommer *enhver* stedvis stift, stedvis moderniserende, men aldrig helt »påkrævet« efter vor usus. – Et stadig labilt punkt er *hvert*, der indføres for *hver* efter neutrumsordene *Blade, Togene, Børene* (IV 57, V 74, 134). MO²: »Man skriver rigtigt: »Brødene koste hvert en Mark.« MD II 379: neutrum »slet ikke gængs« i selvstændig eller appositionel brug. – Hertil III 44 *Hver som* > *Hvem som* og det snurrige V 148 [dc] *svæde sig i hver at spytte sig selv paa Ryggen O* > ... *hver i* ... , hvor ordet i begge stillinger må kaldes overflødig.

ingen > *intet* efter skriftsprogets almindelige regler: II 190 *ingen Bud* > *intet Bud*, III 55, IV 36.

nogle: Aage Hansen (der efter egen oplysning ikke bruger denne form i sine senere skrifter) bemærker MD II 145 jf. 425, at »försåvidt den bruges« er flertal især = adskillige, et ikke større antal. II 36 *nogen saa smukke*, III 117 *om jeg havde Nogen* skulle herefter ikke have haft det pedantiske *-le* i D. Ændringer i forbindelse med *ingen* og *nogle* ses II 285¹¹, 285¹⁸ for variationens skyld samt II 314.

selv kan placeres forskelligt og i visse stillinger veksle med *selve*. Det sidste ses III 165 *selv* > *selve*, begge forhold IV 56 *selv* i (*i selv OO*), *i selve C*) *de Onde er der en Deel af Gud*; begge steder er *selv* den bedre form. II 305 *men jeg er fremmed selv her i Staden* > *selv fremmed* eliminerer en dobbelttydighed. II 48 og 211 er *selv* bortfaldet ved uheld eller for at svække en emfase.

sig/sin og deres forhold til personalpronominerne er et yndet emne for sprogrigtighedsdrøftelser; og behandlinger som AJ 224-27 eller Aage Hansen: Vort vanskelige sprog ²1965 111-15 viser klart, at tvivlstilfælde forekommer også indenfor de snævrere satte normer. I 72 *de satte dem* > *sig*, I 169 *Allsammen snakke de om dem selv* > *sig D* (glemt i app.) synes ligetil, men I 169 har dog i sammenhængen yderligere to urettede *dem*! D har endvidere det regelrette, men måske ikke stærkt nødvendige II 96 *Himlen med alle sine Stjerner vare*[!] *over dem* > *dens* og I 145 med *ham* som subjekt: *för Allah, sin Gud* > *hans*, der næppe kan forsvares, så lidt som II 320 *paa hans Leie A* > *paa sin Leie O*, hvor *han*

ikke er subjekt. I 101 til *de saae Skyerne seile nede under sig* > *dem* skulle ikke være nogen forbedring, da *sig* korrekt går på *de*, men dilemmaet ligger klarere i dagen, hvis man konstruerer sætningen »til de lod tjenerne feje under sig«. AJ 228 påpeger en lignende variant i SS 2, nemlig I 134 *godsillig lod hun Qvinderne iføre hende (> sig) de kongelige Klæder, flatte Perler i hendes (> sit) Haar*, og det urettede sted III 37 *da kom gamle Minder og hang (!) sine Gardiner op*. Jf. II 321 *hans . . . hans > hans . . . dennis*, der helt forebygger misforståelse på et sted hvor *sig* ikke kan komme på tale. En beslægtet udvej fandt en bidragyder til Det danske Bogmarked 1973:47 s. 1750, netop mens disse sider konciperedes: »I Folkebladet beskyldte forfatterinden W.M., forfatteren O.H. for i hans bog *Oluf* at have plagieret hendes bog *Vikingen*.« (Citatet redigeret).

sig/sin/sit bortfalder I 74 *lagde sig lige ned paa (sine) Kne* (»begravelse«? skriftsprogstendens?) og erstattes med *den/det* IV 146 og I 193₂₃/I 69₃₆ (AJ 229).

Diverse tilfældige steder med varianter i brug af pronominer kan anføres: I 178 *han O* > *den A* om en alf, II 55, 174, 318, 326 (*han/den* om pengegrisen), III 99 (*men det er ikke det O* > *derfor A*), 124, 132, IV 123, 208 – det sidste sted er det folkelige *nok en een*, der selvsagt ikke nyder fremme i **D** (DO XIV 1319).

Gentagende pronomener

I relativsætninger uden *som* og *der* kan disse ord indskydes i et formentlig velplejet skriftsprogs interesse: II 246, III 141, 144, 158. Den decideret talesproglige type af gentagende pronomener *Blomsterne de voks* belægges AJ 31 og 233 og Rubow 206 og ses elimineret I 157, III 119, 149, IV 85 har den noget pedantisk nydt fremme som ekko af titlen *Hvad Fatter gjør, det . . .*, overraskende er derimod V 72 *Dryden inde i det var jo Barn endnu > hun var . . .*. En tydelig forringelse af anden type (særsætning > bisætning) ses IV 203₉. Et overflødigt *det* bortfalder **O** > **A** I 180 *holde (det) ud at see al den Sorg*.

Pronominernes varianter er for få til at vise almene tendenser. Hver gruppe er lille og til tider med modstridende eksempler. Materialet under eet giver dog sit bidrag til textens modernisering og åbner øjnene for konstruktioner med en dengang og delvis endnu labil sprogbrug.

Adjektiver og adverbier

Adjektivbortfald

Nogle af eksemplerne herpå turde være lapsus, simple begravelser; ord som *lille* og *stor* er dog så fremtrædende i materialet, at de kan være strøget for at udviske det barnlige præg, forbindelserne kan have; men ændringerne er spredt over mange udgaver, ikke koncentreret fx. i **D**, og findes som sædvanlig ofte kun i sidegrene af stemmætt. Se I 27 *bare et (lille) Øieblik*, 38 *gammel, gammel > gammel B* og senere, cf. II 289 *gammel mOC*, *gammel, gammel AD*, 61 *den lille Svale > Svalen* (2 gg.), 69 *den (store) pragtige Verden*, 84 *en (seneste)*, 90 *en (stor) Glasklokke*, 98 *(hvilde) Been*, 143 *(tidt) Mus*, 170 *(lille) Voss*, videre II 43, 60, 79, III 141, IV 97, 115.

Adjektivtilsætning

De få eksempler må være bevidste, men deres ophav og formål er ikke klart: III 189 *et Aar > et høit Aar*, IV 185 *det gamle Egetræes Drøm*, der med gentagelse af titlen får tilføjet *sidste*, V 21 *et gammelt Tyende > gammelt, ørligt*.

Adjektivmorfemer

Superlativ kan indsættes for grundformen som I 127₂₀, II 48₃, eller omvendt III 190₁₅. En omhyggelig pluralisbøjning af *xy* kan tilføjes som II 55₂₇, 135₂₆, se app., og tilsvarende neutrum: *et rask Slag > et raskt Slag* I 143. En gammeldags sideform kan forsvinde: III 26 *lystelige Sænde > lystige*. Og en besværlig afledning kan reguleres: II 114 *De tykhovedede Roser > tykhovede (= m)*, se DO VIII 520, der ikke kommenterer de konkurrerende former, heller ikke med bemærkning om, at den korte jo kunne være afledet af *høv* og altså misforståelig.

Det adverbielle -t

Som bekendt kan -t efter et adjektiv betegne neutrum, men også være et adverbialmorfem, dog at især ord på -ig undgår adverbialmærket,

når adjektivet har fået en særbetydning (en grad, en personlig indstilling), men antager det som udtryk for måden hvorpå noget gøres. Aage Hansen oplyser MD II 384, at det var Axel Sørensen, der opdagede reglen 1891 i sin Danske bjord. En grafisk så lille og semantisk ofte så diskutabel forskel må nødvendigvis give bidrag til et variantapparat, der også rummer belæg for utvetydigt ordklasseskifte som pl. *deilige* > *deeligt*. Både tilsatte og fjernede *-t*'er vil snart føles rigtige, snart gale efter vor usus, og vi ofte repræsenterer et frem-og-tilbage i noterne – hvor megen ulejlighed er ikke ofret uden reelt udbytte på disses oplysninger om *egen(t)lig(t)* og *orden(i)lig(t)*. Alligevel må det være rimeligt at fremlægge en del af materialet, omend de bedste eksempler er præsenteret af Anker Jensen (AJ 192f): II 34 *lagde gode Æg* > *godt A²*, også omtalt ovenfor s. 91; II 295 *hvor lykkeligt de lege* > *lykkelige D*; IV 206 *Tanderne ... skinne saa røde*, således også *k*, men *rødt O* (fej?); Jf. II 79 *Der løb saa vims nogle store Fårbeen* > *vimse nogle Fårbeen D*.

-t tilføjes i ord uden *-ig*: III 53 *Træet stod bladløs*, 114 *fin klædt*, 142 *ensom staaende*, 135 *halvt gravet*, jf. IV 14 og 15; disse steder kræver tydeligvis et adverbialt *-t*.

-t bortfalder i ord uden *-ig*: I 142 *drøides langsomt rundt*; 146 [de] *vokte vildt*; 153 *Hjertet endnu fuld af Synd*; 160 *Det seer saa raskt ud*; II 15 *aabnede halvt sine Øine*; III 37 *sprang, saa hjertefuldt*; her er både moderniseringer, fejl og særforhold.

-t tilføjes i ord på *-ig*: I 31 *at ligge rigtig gods*; 106 *veemodig stirrede de*; 177 *begyndt saa sildig O* > *sildigt A*; II 93 *nydelig hæftet op*; 110 [de] *skinne saa deilige*; IV 104 *han saae stadig ind i ...*; sst. *det vilde være næsten uretfærdig*; samme blanding som foregående punkt.

-t bortfalder i ord på *-igt*, den største gruppe: I 24 *haade virkelig to Øine*, 118 *det gjorde dem saa inderligt vndt*, 156 *de vare saa overordenligt stolte*, II 74 *Nordlyene blussede saa usigtigt*, 94 *det var egentligt et Feil*, 101 *Flammen ... ikke brændte stadig* (her virkelig måden, hvorfor *-t* burde fastholdes, omtalt s. 67); 273 *de saae meget anstændigt ud* > adj. *-ge*, III 16 *det har de nyligt seet*, 134 *ideligt maatte skribe*, 180 *Deeligt var det*, 188 *lyksaligt at være fri*, IV 65 *sagde han mildt og alvorligt* > adj. *mildt og alvorlig*. Exx. tyder på nogen usikkerhed i forholdet, det er sikkert kun enkelte (måske især det sidste), der kan tænkes at være afgjort på højere trin end ved sættekassen.

Et særtilfælde i denne gruppe er III 78 *hanlæs forstandigen*, hvis bibelsk klingende gamle adverbialendelse tabes i C, men ikke i D, og altså ikke moderniseres til *-t*.

Nogle konkurrerende adverbier

Et meget lille men næppe tilfældigt materiale afskaffer ord af lidt tvivlsom ledighed i D-redaktørens skarpe øren; det skal dog ikke bestrides, at ordene findes urettede andetsteds i eventyrene. Således *just*, ifl. MO³ oftest i dagligtale, jf. AJ 200; det er rettet til *netop* I 90, II 50, 58 o.f.st., udeladt II 289, og II 194 *just fejl* > *urigtigt*. IV 187 *haves min Nærvarelse er nødig* > *nødoendig* og II 205 *den som ret kunde opdage* > *rigtig* – har *nødig* og *ret* smagt for tysk?

hvordan og *saadan* har haft en lidt vekslede skæbne i forhold til *hvorledes* og *saaledes*; MO taler om *hvør*-parrets affinitet til adjektiv resp. adverbium, men har ingen stilistisk kommentar, mens DO VIII 925 skriver: »ordet [hvordan] har en tid lang været (søgt) undgaaet i (formentlig) »finere« spr. til fordel for *hvorledes*.« Og således rettes også I 176 i D. AJ 200 og Levin cit. DO XVIII 3:8 registrerer *saadan* som mere folkeligt end *saaledes* og vigende i skriftsproget, hvilket ses afspejlet I 178, II 177, 196, 270, og II 31 *endda saadanne* > *saaledes*, anderledes II 311, se app. En anden sag er, at *saadan* med sin affinitet til adjektiverne kan bøjes og skifte plads: II 41 *saadan et nydeligt Grantra* > *saadan*, 136 *saadanne* > *saadan*, lgl. III 185, men *saadan* > *saadant* I 47, III 131. Jf. MD II 360 og 381. – Det er i denne forbindelse uvedkommende, at de mangfoldige forbehold i DO's kommentar til *hvordan* ikke er tidssvarende: forsøgene på at gøre *hvorledes* fint med eller uden anførelstegn har (støttet af den folkelige tautologi »hvordan og hvorledes«) ført til en devaluering af ordet; *saadan* er muligvis styrket i takt med *hvordan*.

Om adv. *der* se under pronominer s. 100 og AJ 196ff med belæg fra *Dødsningen* og *Lykkens Galasker*. Om adv. i forbindelse med verber s.u. præpositioner s. 107.

Adverbier udeladt eller flyttet med moderniserende eller skriftsproglig tendens

Adverbierne er ofte indholdslette og ofte syntaktisk mobile, så det kan ikke undre, at de ofte udelades eller flytter i textoverleveringen, foruden at de kan tilføjes og udskiftes. Blandt de mange banale eksempler herpå, hvoraf nogle skal anføres nedenfor, er nogle trukket ud, fordi de tydeligvis – uanset ophavsmand – trækker teksten en smule i regulerende og nutidig retning.

Exx.: I 37 *lige ned over Næsen* > *ned over Næsen*, jf. 38; I 38 *Vil du ssa* (>

nu) passe Qvæget (hvorefter nu må stryges i næste linie); 45 jo ikke . . . slet ikke > ikke . . . ikke, kun A², 75 Hoer engang (> Gang) der kom en Prinds, 162 Skulle vi ikke flyve med > vi flyve, II 35 Ja det er en stor Fornøielse > er nok, hvad der altid hjælper lidt, når man ikke kan nedskrive den ironiske diktion, 63 saa vidste de ikke at sige > intet, 92 jeg gaar nu saadan altid og tænker mit > altid saadan, 305 lige ind (> ind) i Ansigtet, III 31 det var lidt flyttet tilside > flyttet lidt, 36 naar saa endelig han kom > naar han saa endelig kom, 42 at det skulde saadan staae > staae saadan, 49 ikke endnu kommet > endnu ikke kommet, jf. V 185.

Andre småændringer vedr. adverbier

Med spredt exemplifikation og kommentar, i øvrigt blot som materiale, indsættes en del henvisninger til steder, hvor adverbier tilføjes, fjernes, bytter plads etc. uden særlig værd.

Exx.: I 25₂₁, 31₃, 32₁₃, 34₂₁, 49_{18 20 22} rokering med visse adv., må være ægte, 60₃₂, 83₁₇, II 16₁, 17₁₆, 31₂₁, 32₂₈, 33₁₄, 45₃₁, 51₁, 55₁₈, 68₁ se app., 70₄, 98₇, 125₁, det blev mere > mere blev det, i 62₁, 195₃₈, 207₃, 241₁ da og saa ombyttet i en lang konstruktion, 298₂₁, 321₃, III 23₂₈, 28₂, 30₁₄, 39₂₇ Isolde glemte jo ogsaa heller ikke > ogsaa Isolde glemte . . . D, men trods heller forbliver det jo en germanisme, 46₁, 46₃₁, 52₇, 70₁₇, 72₂₅, 75₂₄ for at undgå misforståelser, 92₁, 99₁₀, 107₂₃, 129₄₆, 140₁ kejtet og ikke ordentlig oprettet syntax, 142₃, 164₂₄, IV 53₃, 144₁, 187₃, 203₂₁, 229₁₀, 248₂₁, V 76₃₃ Toner saa bløde og stærke > dertil stærke (typisk D – det skal understreges, at det er rigtigt, ikke bare en lapsus, at toner kan være både bløde og stærke), 150₁₇, 158₁₁, 185₁₆.

Præpositioner

Omend idiomatisk præpositionsbrug i dansk som i andre sprog er meget vanskelig, findes der dog variantpar, som det er svært at tilskrive nogen semantisk, kronologisk, dialektal eller sociolektal nuance, og hvis evt. væksten i et variantapparat det ikke kan være umagen værd at diskutere – ydermere af den grund at disse småord er særdeles udsatte for uvilgede ændringer, når sætteren fremstiller sin tekst. Uden tanke på fuldstændighed er der dog udskrevet c. 75 præpositionsændringer fra apparatet, og en kort redegørelse for dem følger.

Dobbeltformer foreligger i (*i*)gjennem og (*i*)mellem; kortformerne kan ikke fungere som postposition, sammensætningsled eller adverbium, men er hovedord i DO, hvorimod MO har *gjennem* og *igjennem*, men kun *imellem*. Da *gennem* har overvægt i nutidssprog, og da MO ikke tager særlige forbehold imod det, er det måske at vente, at der oftere rettes til denne form, skent *igjennem* egentlig var hvad man kunne forestille sig favoriseret i D; det sker da også fx. I 79₄, II 85₂₄, 88₂₀ (*gjennem m*), 126₂₀ (se app.), 126₂₀ og endda 162₂ *væde igjennem [den]*. III 15 retter C men ikke D til *igjennem*. II 46₁₀ og 185₁₃ rettes *mellem* > *imellem* D, modsatte eksempler mangler. Varianter i ordparret (*i*)mod er noteret III 41₂₈, 85₀ (foran mig), og (*i*)blisvalt figureerer ikke.

Tids- og stedbestemmelser kan undertiden benyttes med og uden præposition. AJ 203ff viser, at Billie & Bøgh også her har moderniseret brevene med præpositioner i []. Der henvises til apparatet vedr. konkurrerende former som II 283 *flyttet nærmere (til)*, *Vinduet*, II 296 *ringe (paa) store Bededag*, IV 78 *paa den anden Side (af) Græften*, IV 129 (*paa*) *hinn Side () Sneehavet*, jf. III 156 *hin Side det natvorte, tatte Forhæng*, hvor O og D er enige om *hinsides*, og IV 205 *hinsides Fjorden* > *paa hin Side Fjorden* C; se DO VIII 155 *hinside*, 156 *hinsides*, XVIII 1211 *Side*. Jf. II 319 *Aar og Dag A* > *i Aar og Dag O*.

Bortfald: Retningsadverbier ved præposition er en så naturlig ting, at et par bortfald snarere skal vurderes som sjuskeri end som et forsøg på en lidt mere formel stil, jf. ovenfor s. 105f: I 90 *løb (ud) i Hævet*, III 141 *flyver (forbi O) gennem Skoven*, III 187 (*op*) *til Nørre Vosborg* (jf. hertil adv. *hervæde* II 320 om sydligere geografisk placering). Andre bortfald: I 35 *prygte (paa) ham* (modernisering), I 96, I 180 *kysede (paa O) den (do.)*, II 34, III 160, II 260 *gave (til O) . . . England*, men IV 38 *frygte Ulven O* > *frygte for Ulven A*.

Tilføjelser: I 122₂₀ og V 170₁₄ ler normalisering, I 23₁₄, 126₆, II 153₁₀ er tilføjelser af de netop nævnte retningsadverbier, deriblandt *dybt (ned) i Træet* på allerførste side, hvor *ned* har kunnet undværes indtil D.

Modernisering af præpositioner finder sted på alle tidspunkter (AJ 206 ff), mens det modsatte næppe er tilfældet. Udover tallose betemmelige rettelser af > ad gælder det vendinger som: I 27 *midt paa/om Natten*, 62 *klapbæde med/i de smaa Hænder*, 122 *færdig/nær ved at træde* (jf. I 162, AJ 208, DO VI 340 især vulg. eller dial.), 183 *sige noget godt med/om den*, II 151 *taget ude af/ fra en Pyt Vand*, 299 *Lyd fra/ af Fugle*, 304 *holde Maade paa/ med Rigdommen*, III 46 *passende for/til Landets Climat*, 58 *en Grandse med/ for Alt* (DO VII 229 har *af* og *for* men ikke *med*), 69 *glad i/over* (DO VI 10:2 i er bogsprog, l. br.), 141 *Baad lagde an/til* (MO kun *an* om at sigte, DO XIII 365), IV 112 *tilfredsstillede med/ved at*, V 14 i *Krig med/ mod*; derimod synes II 93 *ørstet fra Oldemoder* > *efter D* at være vilkårligt, se DO I 872₂₃ og 873₂₈ med exx. på *af*.

Ændringer uden betydning skal ikke opregnes i større tal. Man se fx. I 35₂₇, 57₂₃, 155₁₂, II 86₁₃, 252₃₃, IV 157₁₃, 207₄, 230₁₁. En notorisk fejls »indsigt« og forbedring på fri hånd ses I 119 *Da kom . . . Drengene ud af Hansens* > i A²-C > *fre* D.

Konjunktioner

og tilsat mellem ord

De tre sideordnende konjunktioner *og*, *men*, *eller* symboliseres af Aage Hansen med tegnene + ÷ 0 i forhold til det første af de to led de sammenknytter (MD III 328); hans rige eksempelstof bringer gode eventyrcitater især s. 326 vedr. *men*. I variantapparatet træffes *eller* aldrig og *men* sjældent: II 54 *men* > *mens* (antagelig ægte), III 36 *men* > og *dog* (måske fordi der er to andre *men* i den lange, semikolon-overlæsedede passage), III 156 *dog* > *men*, IV 183 *og* > *men* (ingen forbedring, og trækker *men* > *dog* med sig i linie 16). Derimod tilsættes eller udelades *og* ikke så sjældent. Mellem ord er der vist kun tale om udeladelse eet sted (V 127₃₀ O > A); iøvrigt drejer det sig om tilsætning med henblik på skolereglen om at *og* sættes mellem de sidste to af tre eller flere sideordnede led – en regel der ikke altid passer til eventyrdiktionen, og som med rette kritiseres MD III 325; jf. AJ 210-20 om konjunktioner. Da rettelsen er enkel, men kun kan bedømmes i sin sammenhæng, henvises her blot til noterede steder: I 66, 147, 148, 180₃₀, 180₂₂, 181₃ (disse tre steder rettes O > A i den tidlige *Rosen-Alfven*), III 128, IV 20 (O > A), 24 (lgl., i forb. m. anden regulering lin. 9-10), 84, V 58, 210; desuden II 121 efter semikolon: *og den skønneste Dame tog en af Roserne, lagde den ind sit Bryst > den skønneste . . . Roserne og lagde . . . B*, samt det ejendommelige sted III 183₁₄. Endnu en gang skal der mindes om, at ændringerne kan tilhøre sidegrenen i overleveringen.

To gange har en vidtspændt sideordning manet til modforholdsregler af anden art, nemlig etableringen af et extra subjekt og altså en ny sætning, se sammenhængen og apparatet III 31₃₀ og 177; ligeledes, ganske enkelt III 158₃₃ A > O. I samme eventyr bliver to sætninger til een, emfatisk og uden *og*, III 153 *de handle, som de lyste, de høre ikke en Moders Bønner* A > *lyste, høre* O.

og mellem sætninger

Med en tilsvarende normativ eller med anden stilistisk hensigt kan den sideordnende konjunktion tilsættes eller udskydes mellem sætninger. I 81₃₁ dæmpes en stakåndet opbrænding, der i forvejen »mangler« et *og* foran *synes*; det er næppe ægte, så lidt som I 54₂ (også kun A²), II 148₁₁, men på steder som II 289₂₀ og IV 53₁₁ kan apparatet nok indgive tvivl om, hvad der er rigtigst. III 54₈ og 93₂₈ knyttes andre småændringer til det normaliserende *og*; III 169₁₁ flyttes det på plads, der er tre led. Den der har besluttet de nævnte ændringer, hvis det ikke er sætteren i arbejdsprocessen, kunne i flere tilfælde have opnået bremsning og ro blot med et større skille tegn end det sædvanlige komma, eller ved at indskyde et pronomen som II 259₂₁.

Analogt kan fjernelsen af et *og* skabe et raskere tempo, således med held I 121₄ *Geværret holdt de i Armen (og) Ansigtet satte de lige ud*, eller II 37₄ hæve diktionen som I 151₂₉; spolere en genoptagende replik II 173₉; eller motiveres med andre *og* i nærheden som III 160₂₉, 164₂₉. Når det blev sagt, at en opbremsning kunne skabes med et stort skille tegn i stedet for et extra *og*, så kan der peges på, at ændring af *og* til et sådant tegn kan have beslægtet virkning: II 297₂₁, III 71₃; kommaer kan flyde, men et stort tegn indvirker uundgåeligt på prosarytmen. Det sidste eksempel er fra den rytmisk så gennemarbejdede *Dynd-Kongens Datter*, der har andre eksempler, således III 70₂₆, og beslægtede manøvrer med adv. *da* 79₂₄, 81₄, 82₃₈.

Tendensen i materialet er tydeligvis normativ, stedvis (også eller derimod) expressiv. Af ufrivillig komik er II 117₃₈, hvor en sætning brydes i to halvdele og den anden indledes med den cancelliagtige konnektive inversion *og blev de*. Jf. III 96₂₁ med samme fænomen i en vidtspunden periode, og III 79₂₁.

at mellem sætninger

Som bekendt kan det sæmingsindledende *at* udelades, især hvor *at*-sætningen er objekt eller styrelse. Udeladelse er hyppigst i talesprog, og det vil derfor overraske, at Aage Hansens optælling af 12 litteraturprøver, hvoraf Andersens ganske vist er den ældste, finder 95 pct. *at*, mens de andre varierer fra 98 til 30 pct. *at*. Se MD III 470 med materiale fra [III trykfejl for] II 245-58, tre replikfattige historier fra H2-53.

Apparatets *at*-varianter er hverken talstærke eller talende. Noteret er I 36 + *at* (kun A²), 62 appos. *saar nydelig, det var en Lyst (> at det)*, 78

analogt hermed, II 92 talenært *at*-bortfald, 156 *huske at* . . . , *at* . . . og *at* med bortfald af sidste *at* (trykfejl i app., læs: og **C**), 295 + *at* (= **O**), 190 *først fordi* . . . og *dermest at* > *dermest fordi* (normativt), IV 78 *uden De har* > *uden at De har* (normativt), IV 91 + *at*, V 143 *at* **O** bortfaldet i **A**.

Hertil kan føjes: (samlet eller skilt) *sa* *at* > *sa* I 78, II 20, III 65, overalt i andet oplag og formentlig ved fejl; III 153 [for] *at hun ikke skulde* > *hun skulde ikke*; II 110 *gaar at lægge sig* > *hen at*; II 151 *at leve* . . . , og *høer at passe sig* > *høer passe*; og den s. 76 omtalte ændring III 54₂₂. Jf. s. 98.

Andre konjunktioner

Som sidestrykker til (*i*)*gennem* etc. kan nævnes (*i*)*me*(*de*)*ns*, her kun betragtet som konjunktion. MO² siger, at »*medens* og *imens* ere hyppige i Talesproget, hvor *imedens* næsten ikke høres; nu forekommer *imens* og *mens* derimod ikke ofte i Skriftsproget«. Næje svarende hertil gælder varianterne ikke *i*-men *-de-*, som **D** indfører i (*i*)*mens* fx. I 103, 161, 163, II 245. Mindre interessante er spredte varianter omkring ordene (*lige*)*som*(*om*).

Egentlige variationer i sætningsforbindelser skyldes indskud, tab eller udskiftning af konjunktioner. Materialet er lille og usystematisk, men delvis udtrykfuldt, idet de fleste rettelser må betragtes som normerende, men prosarytmisk forringende. Bisætninger kan hæves til hovedsætninger eller *hs.* reduceres til *bis.* ved fejllæsning eller rettelser af *det/den/der*, således I 79, 126, III 31 (alle vist uønskede) eller på anden vis: II 82 *man* > *sa* *man* **D**, 289 *der kunde* > *han kunde* (**C** = **O**). III 171 skifter en sætning kategori på mindre direkte vis: *det var en Høderspost, hans Fødsel og Kvædskeber gav ham Ret dertil*, hvor **D** håndfast retter *dertil* > *til* og dermed skaber et uskrævet *som*. Tilsat eller fjernet *som* i spidsen af relativsætning ses i øvrigt næsten ikke (III 187₂₂), se ovenfor s. 102.

Udskiftning af enkeltord

Mange steder i det foregående er ændringer klassificeret og karakteriseret, der berodde på et enkelt ords tilkomst, bortfald eller ændring. Udskiftninger kunne ofte ses i flugt med udskiftning af former af

samme ord og gled derfor ind i de ved ordklasse bestemte afsnit. I det følgende exemplificeres nogle typer af ordudskiftning, der uanset ordklasse synes at belyse et Andersensk stilelement og dets neddæmpning. Indbegrebet af materialer er en normaliserende og moderniserende tendens.

Fremmedord

Emnet kan gøres kort af ligesom hos Anker Jensen (allerførst i hans »Anden Række«) og Rubow (allersidst), der siger, at eventyrene, skønt mere eller mindre skrevet for børn, dog indeholder et ret anseligt forråd af fremmedord. Hverken Andersen eller hans hjælpere har taget anstød heraf, og i apparatet findes kun isolerede rettelser som: I 45 *Visit*, II 116 *Coulører* og I 171, II 23, 44, 109, 176, IV 72 *Præsent(er)*, som i D bliver til *Besøg*, *Færner*, *Færøring(er)*; sidstnævnte ords tyske klang har altså ikke generet, og IV 189 og 192 er ændringen gennemført i mss. DO XVI 1264 viser, at begge ord har været gangse. Prægnant er rettelserne i 107 *Keiseren er i Garderoben* > *Klædeskabet*, hvor tydeliggørelse og bogstavrim opråb på een gang, her sikret som ægte af eventyrets øvrige ændringer.

Tendensen bort fra fremmedord er et led i den totale omarbejdelse af *Dødnigen* og den mere overfladiske af *Lykkens Galatker*. Den ses også i de rent punktuelle ændringer i kapitlerne fra *En Digtets Bazar* (III 13 ff); disse er trods genreskift og tyve års tidsafstand mindre bearbejdede end mangen en afskrift af et ganske nyt manuskript, hvad man kan se af udgavens øvrige dobbelttekster; og især i *Metalskrinet* retoucheres næsten kun fremmedord samt begreber fra en sensuel voxen kunstverden: *Lazaroner* > *fattige Folk*, udeladelse af bronnavnet *della Trinitá*, tilføjelse af *Floden* foran navnet *Arno*, *tog Notice af* > *brød sig om*, *effektfuldt* > ÷. *Venskabspagten* har *Gensdarmen* > *Soldater*, men *Gendarmen* > *Gensdarmen* IV 25, desuden bortfald af ordet *Musa*.

Det antityske

Andersens forhold til, hvad der var tysk, belastedes i årene efter 1840-50, så nedigt han ville; og det kan kaldes karakteristisk, at germanismer netop forsvinder fra EHP1/2-62/63 og ikke før. Men dels er det et åbent spørgsmål, om rettelserne er hans egne; dels gælder de kun få ord, og de havde været undsagt i visse kredse under en antitysk purisme, der kan påvises allerede hos Johs. Ewald i hans seneste år (se

DSH III 383 m. henv.). Rubow 238 påpeger en mulig germanisme som IV 145 *altid opad* (= højere og højere, sidestykker findes fx. II 231 *bniede sig dybere og altid dybere*) og tilføjer: »Andersen var ellers mod Udryddelse af gode gamle Tyskheder i det danske Sprog, hvorom mere kan læses i *Nissen og Madamen*«, der sigtes til Madamens *»aldrig skal De høre mig sige »Kleinere« eller »Butterdeig«, jeg siger Fedtkager og Bladdaig»* (V 36, fra 1868). MO³ har *Bladdei* og nævner *Butterdei*, men foretrækker *Smerdei*, tysk *Butterteig* (og *Blätterteig*); hverken MO eller DO kender *Fedtkager*.

Geburtsdag er nok den mest iøjnefaldende germanisme. Den bukkede endeligt under for *Fødselsdag* i 1850'erne (MO +, DO VI 379 og 732, DSH III 88), således D I 90, 121, 173, II 179. AJ 161 citerer spøgende selvrettelser fra Oehlenschläger og fra Andersens *Han er ikke født* fra 1864; uheldigt noteret er desuden ordenes personkarakteriserende brug i Ibsens Fruen fra Havet så sent som 1888. Prof. Anders Bjerrum har mundtligt foreslået den forklaring, at man fra 1839 havde en dansk opdraget konge. – Rigmor Stampe citerer i H. C. Andersen og hans nærmeste omgang, 1919, et brev fra Louise Drewsen f. Collin (1839-1920); heraf ses, at Collinernes sprogbevidsthed ikke forbød ord som *Geburtsdag*, *Fatter* og *Mutter*, og at det var de ældre børn i hendes generation, der »satte »Faer« og »Moer« igennem, trods inegen venmodig Modstand fra Forældrene, som egentlig fandt det ukærligt at forandre disse dyrebare Navne!« (s. 25); se nedenfor.

gesvindt er dog et langt hyppigere ord. I MO søges det forgæves mellem *Gestalt* og *Genalt*, der begge i øvrigt kun figurerer med henvisning til andre ord; *Gelender*, der IV 20 ses erstattet med *Raskværk*, findes slet ikke. D erstatter gerne *gesvindt* med *hurtigt* (I 32, II 47, 53, 95, 212, 247, men V 19 *gesvindt* mOO², *hurtigt* A, *gesvindt* B, hvor A og B er så sene som 1868 og 1870). D varierer dog med held: I 49 *stax*, II 33 : *en Fart*, I 123 *sa gesvindt* > *rundt*, eller ordet glider ud: I 35, IV 72. III 145 (fra 1859) har ordet i en renskrift, men *hurtigt* i alle tryk.

Resten er egentlig småting: I 55 *gawke ter* > *allerede ter* er snarere en reel ændring end et forsøg på at undsige *ganske*; I 72 *Randsel* > *Vadsæk* D; II 129, 136, III 129 *saagar* (MO +) > *endog/saa* D, jf. IV 33 *saagar* O > *maaskee endog* (AJ 200); II 193 *fort* (MO kun dagligtale, DSH III 240) > *videre* D; II 193 *Amsats* (MO +) > *Anlæg* (til at blive gal) D; III 91 *enge* > *snøre* A² og senere; III 176 (*Blomster*) *svibler* (MO +) > *-læg*.

Det barnligt sentimentale og expressive

Med føje indleder Anker Jensen sin bog med at omtale det stærkt brugte ord *deilig* og det i Andersens mund lidt svagere *nydelig*. Især det sidste ord ses rettet i udgaverne, fremfor alt I 53ff i *Tommelise*, »det mest ammestueagtige Andersen har skrevet« (Rubow 204, jf. Brix og Jensen I 393). Det er dog først **D**, som øver den – autoriserede eller uautoriserede – vlgerning at variere dette ord til *ynelig*, *stadsetlig*, *deilig*, *vælsignet*, superlativ *allerkjønneste*, almindens 2 × *deiligste* bliver til *skinnende* og *pragtfulde*. Tilsvarende steder ses I 39₂₅ (se app.), 39₂₅, 73₁₁ (*den deiligste Throne* > *en Fløiels Throne D*), 77₁₉, 83₁ – derefter synes den værste misbrug overstået. Som nævnt s. 71 kan det ikke være et tilfælde, at ordene *stor* og *lille* udgør hovedparten af de adjektiver, der tabes i senere udgaver; det må have noget med den stedvis lovlig barnlige diktion at gøre; jf. s. 103.

Børns glæde ved lydmalende eller på anden måde isærfaldende ord er som bekendt imødekommet især i de tidlige eventyrs sprog. Dette præg ændres ikke af et par steders overgang til de i sammenhængen mere skriftsprogligt banale ord: I 181 *Bidromningen surrede* > *summede*, IV 89 *Solen ... gloende* > *gladende*, IV 143 *Omnibussen rumlede* > *ruilede*.

Kammertonen

Skønt breve og dagbøger en sjælden gang kan røbe Andersens kendskab til ikke blot livets, men også sprogets mindre decente sider, er hans trykte skrifter og især hans eventyr præget af tidens decorum. Det skal her dels vises, dels postuleres, at en del rettelser i eventyrudgaverne skyldes hensyn til denne »victorianske« codex.

Den stærkeste udslag kan ganske vist blive emne for hans spot. IV 231 har generalen i en alvorlig situation tid til at blive forærdet over, at hans barn taler om at spytte: *Naar har du hørt Papa og Mama sige spyttede? Det har du nåde fra!* (men hvilken eufemisme kunne barnet have brugt?). IV 110 svarer den portugisiske høne på spørgsmålet *Hvad har jeg gjort?*: »Gjort! ... det Udtryk er ikke af den fineste Slags ...«. Og når *Æ* karakteriseres som en upassende lyd, skyldes det den arme vokals ekrementale associationer (III 96, DO XXVII 1143). Fra det virkelige liv i den collinske kreds kan nævnes, at Louise, som skulle oplæse et Andersen-eventyr i skolen, havde svært ved at finde et uden noget som var gruelig flovt at sige; hun standsede ved *Nattergalen*, og selv der fandt hun et generende sted: »Men Mutter, skal jeg da sige at Hoffolkene skulde dunkes paa Maven, det er da alfor rædsomt!«

(BEC II 232 fra 1853). Edv. Collin skriver om *Ahasverus* BEC II 162, gør indvending mod det stygge ord *Seisen* og henviser til steder, han ikke kan læse for sin kone (pga. emner fra sexualitetens verden). Ganske svarende hertil skriver Andersen 19.4.68 (*Dagbøger* VIII 52), at han ville læse *Psyken* for skuespiller Fritz Hultmann, »men da hans Frue blev i Stuen var jeg generet ved at læse den.« Og Topsøe-Jensen fremdrager i Nordlandes udgave af *Lisjomfruen* 1974 s. 82 en manuskriptpassage om hunden, »der fyldte Stuen med Stank, men det forargede Ingen« – hvilket forsvinder ved den videre bearbejdelse. Jf. at netop Louise Drewsen i sit før citerede brev til Rigmor Stampe s. 20 omtaler de to gamle hunde, familiens stille skræk, af hundeljenden Andersen kaldt Hyl og Stank: »men man tav, og blev det nødvendigt at aabne et Vindue, skete det uden at nogen fortrak en Mine.«

Man tør herefter formode, at flg. rettelser i **D** skyldes vidtdreven sproglig pænhed: II 23 *holde Fuglen frem for Folket* > *vis* (DO VIII 397); II 25 og 58 former af vb. *vænde* > *væde* i høj stil (MO har ikke *vænde* = urinere, og Levin siger, at det er ukendt i kbh.sk og fynsk, DO XXVI 396, men den dobbelte rettelse er dog påfaldende); II 129 *vant/vænet fra* > *af med*, der fjerner associationen til diegivning; II 280 *gjort* > *skabt*, omend AJ 243 har *exx.* på *gøre* om kreativt virke; og måske endda II 25 *Kaiserens svage Lønsner* > *Løgene*; IV 152 og 173 *snebedekkede* > *snebedekkeds* samt I 179, II 83, 92, 97, 207 *bare* > *blot/kun*, jf. app. til I 179₁₆.

Udenfor denne åbenbart så prekære sfære kan det ikke forbydes, at *sæk* og *i et Væk* dimineres II 113, 119, III 97, 122, thi ordet er til dato »et udpræget talesprogsord« og tidligere med »præg af plattæd« (DO XXVII 706, MO +), skønt dog vist uden uheldige associationer. Ordet *jubilere* bruges flere gange, fx. lidt nedsættende men urettet III 49, men > *juble* II 228 (se DO IX 889). Og med rettelser II 97 *ikke noget at være saa forførdeligt af* > *-lig* > *stolt D* (desværre glemt i apparatet) er vi udenfor den uanstændige begrebsfære og inde i de - i vor forstand – uanstændige anslag mod Andersens ægte hørte repliker. Mere rimeligt er det, når **D** som før nævnt dæmper vurderende og sensuelle udtryk i *Metalsinet's* kunstverden, IV 16.

Men hvem har foretaget de **D**-rettelser, hvorom nærv. stykke egentlig handler? Han *behøver* ikke at have været særlig bigot; i visse tilfælde har han måske blot villet sikre sig imod, at en seriøs, ja højstemt vending kunne virke distraherende i en læsers øren og således forføjte sin *kunstneriske* hensigt; »og det skal man ikke gjøre Nar af – men det gjorde de«.

Andre eksempler

Udover de nævnte kategorier forefindes selvfølgelig en hel del udskiftninger af enkeltord, som det næppe er muligt eller lønsomt at kategorisere eller kommentere til bunds. Nogle kan meget vel vurderes stilistisk, andre er helt eller næsten uden påviselige plus- eller minusværdier; den der ønsker at bruge materialesamlingen, vil selv vide at danne sig sin mening.

Exx.: I 70 *skrækkeligt* > *forskrækkeligt* **B**; 79 *smaa sorte Nisser* > *smaa bitte Nisser* **D** (har red. kun kunnet forestille sig røde nisser?); 91 *røde Lyn* > *stærke Lyn* **D**, som nok ikke har villet have røde lyn og en blå lynstråle i kun to liniers afstand; 104 *kosteligt* > *kongeligt* **B**²; 106 *boblende* > *bølgende* **C**; 118 *lille* > *unge* **A**³; 124 *ligesom* > *som* **D**, vel pga. *tige* tæt ved; 134 *godsvillig* > *villiteløs* **D**, jf. DO VI 1205, hvorefter *godsvillig* rummer mere selvbestemmelse end *frivillig* (og ihvertfald mere end *villiteløs*); 138 *vilde Spaner* > *hvide Spaner* **C**; 154 *forskrækket for at* > *bange for at* **D**; 158 *nu bestemt* > *saaledes bestemt* **D**; 161 *syngte* > *sige* **A**²; 171 *hvor morsomt de selv havde det* > *fanat det* **A**²; 179 *sige* > *betroe* (sin sorg) **D**.

II 21 *spurgte* > *sagde* **A**²; 27 *Tøppen svingede rundt* > *snurrede* **A**³; 72 *skrap* > *skarpt* **B**; 117 *fremmed Fugl* > *fornem Fugl* **B**², kan være ægte; 118 *raabte* > *sagde* **D**, naturlig neddæmpning; 121 *Sidekammerene* > *Sidesværelserne* **D**, rimeligt nok, da talen er om Thorvaldsens Museum, men kan skyldes hvemsomhelst; 145 *vokte* > *skød* **D**; 147 *store Skuffer* > *store Skuffer* **B**, galt; 149 [graven] *ved jeg ikke* > *kjender* **D**, modernisering; 250 *Rønnebær* > *Rønnebærre* **B**, korrektion ligesom 265 *Hylde træet og Piletræet* > *Hyldebuskken og Piletræet* **D**; 279 *stumpede* > *stampe* (om skafløvs kniv) **D**; 324 *Training* > *Trainering* **D**, se DO XXIV 888 og 906; 325 *Spykket ... blev godt givet* **A** > *spillet* **O**.

III 17 *Violer* > *Blomster* **A**² for variationens skyld; 29 *den* > *Sedlen* **A**⁴ for at undgå flertydighed; 54 *blaae Blomst ved Vandet ... røde Klokkeblomst* > *røde ... blaae* **D**, åbenbart svarende bedre til red.s botaniske begreber; 60 *Ægteskabs* > *Ægteskabs* **A**⁴; 64 *violbrune* > *violbrune* **D**; 73 *faldt ... paa* > *fanat ... paa* **C**, modernisering; 81 *en haard Trægren* > *stærk* **D**, som må have ment, at *haard* går på overladden, *stærk* på brugbarheden; 91 *Storke* > *Storkesfader* **D**; 145 *den* > *Odense* **D** trods et *Odense* lige forud, for at undgå *den* om byen; 165 *stad* > *sad* **D** svarer til det foregående; 198 *trukket* > *taget* **C**.

IV 113 *Lysglimt* > *Lysglimt* **C**; 124 *Heiryggen* > *Heideryggen* **A**², sætterkorrektur; 139 *sagde* > *udtalte* (sin glæde) **A**²; 151 *det store Bord* > *det hele Bord* **C**; 129 *særligt* > *især* **C**; 162 *Tankeblink* > *Tankeblink* **C**, se app.; 174 *Tanker* > *Taler* **B**, se sammenhængen; 177 *(Sommeren gik, Efteraaret) gik* > *kom* **D** (= **k**); 187 *sagde* > *spurgte* **D**; 187 *nsdig* > *nødvendig* **D**.

V 25 *Klokken* > *Kirkes-Klokken*; 52 *Kobbelsrommer* > *Kjedelsrommer*; 75 *rører* > *bevæger*; 87 *Skríbens* > *Referent* (*Udstillings Correspondent r*), alle rettet i EHF.

Supplerende punkter

Kortslutninger

Dette ord kan være en passende metafor for den nærliggende afskriver- og sætterfejl at udelade den ene af to på hinanden følgende fraser, sætninger eller perioder, der begynder eller ender ens. Typografudtrykket »begravelse« betegner nemlig enhver overspringelse helt ned til enkeltord, uanset om konteksten lægger dem nær. En række tekstvarianter skal betragtes under dette synspunkt.

II 27 Svalens spørgsmål »vil De?» fordobles i **B**, måske blot som lydmalning, men se II 52 *Næste Dag blev det klar Frost, – og saa kom Foraaret*; allerede **B** indskyder og *saa blev det Tøe*. Man har ikke trykms. til II 27, men til II 52, uden **B**'s tilføjelse; så de to utvivlsomt ægte rettelser behøver ikke at være restitution af gamle formuleringer, men de kan være det.

II 62 *Jeg tror, jeg veed, jeg tror det m* > *Jeg tror, jeg veed, – jeg tror, det* (kan være) **A** > *Jeg tror, det B*. **B** kan være en kortslutning, men kan også være rettet for at undgå de fulde formers dobbeltydighed: »jeg tror – nej jeg ved – nej jeg tror«? eller »jeg tror nok, at jeg ved – jeg tror, at det ...«?

IV 155 *ja forklar, fortæl, giv os det i Ord: C* udelader *fortæl*; kortslutning? eller lettelse af et tungt sted?

V 134 *Et gyldent Æg; [det var varmt endnu. Hun O >] hun lagde det ved sit Bryst og Varmen blev*; når *Hun* > *hun*, når der ikke er identiske ord i passagen, og når det af sammenhængen fremgår, at svanen netop er fløjet op fra ægget, må man vel her regne med en ændring og ikke med en sætterfejl; men **O**'s form forekommer bedre.

V 137 *Jeg fornem om (de danske Adelsmand, der ...) > Jeg fornem saa meget smukt, jeg fornem om ... B*; Da **krO** ikke har bidraget til apparatet, kan man her ikke gætte på restitution af en gammel overspringelse; rettelserne skal gøre den sære konstruktion *fornem om* mindre stødende.

Se endvidere III 33, hvor to liniers forskel i **O** og **A** kan være en kortslutning, omend en stryning af pladsmangel er sandsynligere, samt V 127₁₁, der muligvis også forklares anderledes. Emnet kortslutninger udoer enkeltordet smuldrer altså næsten bort.

Ledfølge

Også dette emne smuldrer, delvis fordi en del mindre eksempler kan findes i det foregående; men det bør dog fremhæves. Man kan nemlig vente sig en del af et menneske, der – om så kun i sine dagbøger (19. maj 1866, *Dagbøger VII 119*) – kan skrive: »Paa Hjemveien fortalte Fru O Neill mig at hendes Morfader var for politisk Færd af Don Miguel blevet med Flere henrettet i Oporto.« Og ofte citeret er Rubows passus s. 234 om fremskydning af et vigtigt sætningsled, figuren emfåse: »Han bruger den ofte saadan, at jeg ikke tror der lader sig finde anden Forklaring, end at hans Temperament fordrede livligere Ombytning af Sætningens Hovedled end andre Menneskers. Hans Venner kritiserede den hos ham, og Edv. Collin har vist ligeså rettet nogle Støder omvendt Ordfølge til normal.« (NB ledfølgen i sidste sætning!). Ombytningen kan markere resumé, resultat, liv, gentagelse, folkelig eller poetisk stil. Emnet udgør begyndelsen af Anker Jensens lange slutkapitel om ordstilling, AJ 268-98; det kan selvfølgelig exemplificeres fra variantapparatet, men egentlig i forbavsende ringe grad. Her som andetsteds måtte en metodisk behandling inddrage eventyrteksten i almindelig forstand, ikke blot de »frynser« (jf. s. 119), apparatet indeholder.

I 172 *Her er to smaa Mus i Nat, som ville ... > ... som i Nat ville ...*
D; mere korrekt, men mindre karakteristisk, er dommen AJ 296.

II 89 og 115, III 42 bør læses i apparatet. De er eksempler på sætninger, der har meget svært ved at finde deres leje, og som man kan synes, at forf. burde have omformet helt for at blive tilfreds. De er omtalt s. 67. Se også II 208.

II 160 *Isak saa dybt Veiret; 264 kjøbe i Kjøge en Guldring; III 55 nu holder mig ingen Baand* (her to nominale led); III 82 (da) *faldt Svømmehuden, som en sønderrevnen Handske af; IV 91 da i Morgenskjæret han ... ved tilbage* (hvor det nu fremdragne ms. har et overstreget *han efter da*) – er steder der har fået den normale ledfølge, som regel i D.

Hovedsætningsordstilling i bisætning

Ligesom de foregående få eksempler henhører de fleste af de følgende til adverbiernes syntax, jf. AJ 281 og Rubow 206. Undtagelsesvis kan subjekt og verbum ændre plads i en variant: II 295 ... *Sagnet fortæller at for mange Aar tilbage ... blev et uskyldigt Barn lokket > et uskyldigt Barn blev lokket* D – virkelig kejtet, fordi *for mange Aar tilbage* ikke bringes på

plads samtidig. II 129 *det saae ud som hele Huset sov eller der var ingen hjemme* > *Ingen var hjemme* **D**. At de to led kan bytte plads i et udråb som II 313, er naturligvis en anden sag.

Derimod findes et antal eksempler på, at adverbiet fra sin hovedsætningsplads efter verbet flyttes hen foran dette, som normalprosaen kræver det af bisætninger, typen I 33 *at vi skal ikke* > *at vi ikke skulle* **D**. Således II 248 *ja at den skjød endogsaa nye Skud* > *endogsaa skjød* **D**; IV 108 *saa hæftig, at han var ikke grov* > *ikke var* **C**, **AJ** 281; II 33 *den kalkunske Hane, der var fædt med Sporer og troede derfor* > *derfor troede* **D**, **AJ** 283.

Andersledes II 28 *Gud skee Lon, der dog kommer een* > *kommer* (se app.) og IV 139 *ingen Vei er saa høi, man jo kan komme den* > *kan jo* (kan **A**?), hvor sætningsforbindelser skilles til sætninger.

Diverse rettelser i **D**

I gennemgangen af udgavernes historie blev den illustrerede fembinds-udgave, hvis fire første bind normalt har sigel **D**, ikke omtalt så udførligt, som dens talstærke rettelser kunne motivere. De spreder sig over alle felter, og selvom visse paragraffer af det foregående er sparsomme med at meddele ændringernes sigler, vil man dog finde **D**'er overalt. Et antal egentlige rettelser i **D** vil bidrage til forståelse af denne udgaves gennemarbejdede, noget gammeldags superlogiske og skriftsproglige karakter. De meddeles uden [!]’er eller hvorfor?’er og stort set i udgavens rækkefølge, da en systematisering ikke synes påkrævet til formålet.

I 37 *Da* (> *Det*) *maa jeg dog selv see efter*; 44 om en af Idas blomster: *det var en Hofdams* > *hun bildte sig ind at være en Hofdams*; 81 *R. blev ogsaa fornøiet* > *R. straalede af Fornøielse*; 97 *Malstrømmen, hvor Vandet ... hvirvlede* > *Malstrømmen, der ... hvirvlede*: økonomisk, men den indsmuglede ordforklaring er gået tabt; II 62 om kragens kærester: *Det var naturligvis ogsaa en Krage* [,] *hans Kærester*: den efterstillede indholdsudfyldning af *det* (MD I 164) bortfalder som for tilfældigt anbragt; 145 *den ... de* > *dem* [dvs. billederne] ... *Personerne*; 146 *der gik Uger og der gik Dage* > *Dage ... Uger*, lgl. II 222 og 283, jf. III 154₁₀ – dagene må jo gå, før der kan gå en eller flere uger; 166 et inquit flyttet til et logisk rimeligere sted; 203 *hans aandelige Kraft her var ikke stærk nok* > *blev ikke givet Styrke*: en eller anden har husket på, at menneskenes evner alle er gudgivne.

II 233 *hun hørte og hun hørte ikke* > *ikke hørte*: er det for en gangs skyld **D**, der har den kollokviale form? 241 *dette af Folket selv skreue Blad, tiidt med paaholdt Pen* > *dette af Folket selv, tiidt med paaholden Pen, skrevne Blad*:

A er virkelig lovlig skædesløs, men **D** synes for tung; stedet minder om det næste, 251 alt *Skabi af Gud* > *al det af Gud Skabte*; 272 en hel sætning udeladt; 284 *Men den unge Pige ved Tagvinduet stod* > *Men ved T. stod den unge Pige*.

III 165 *Fortovleren stod i Byens Avis* > *stod anmeldt*; 170 *Tiggeren dernede* > *Tiggeren dernede paa Gaden*; 176 *alle Farver, og alle slebne og glattede af Havet* > *de laae med alle Farver, alle slebne . . .*

IV 80₃₄ ændring i **D** pga. fejl i **A**; 210 *Det var Fader Pibehoved* > . . . som sagde *Snak*: tydeliggørende.

V 60 citat forlængt; 78 *Vogn fulgte Vogn, Gaaende Ridende* > *fulgte Ridende*; 78 *Trees* > *det unge plantede Trees*; 137 *det [ur] gik rigtigt, men ikke Borgmesterens* > *men det gjorde ikke Borgmesterens*; 157 *følge med* > *følge med i denne udandse, dandsic Drukke min!*

La textologie se situe donc dans l'étroit domaine
qui sépare les textes d'eux-mêmes
et ne départage qu'une frange de leur signification.

Roger Laufer: *Introduction à la textologie: vérification,
établissement, édition des textes*. Paris 1972.